

argus

jaargang 13 nr 4 december 1988
kwartaaltijdschrift van de Stichting Kritisch Faunabeheer

DE JAGER ALS SLAGER
HAAS IN DE PAN OF IN DE WEI?
VOSSEN, LEPELAARS EN NATUURMONUMENTEN
HET NATIONALE VLINDERJAAR
CONGRESSEN OVER FAUNA- EN VISSTANDBEHEER

1989

INHOUD ARGUS 88/4

W.Ruitenbeek; Lepelaars, vossen en Natuurmonumenten 4

Eén van de meest geruchtmakende affaires uit de natuurbeschermingswereld in ons land van dit jaar: vossen eten de lepelaars van Natuurmonumenten op, Natuurmonumenten schiet de vossen af. Voor het afschotbeleid van Natuurmonumenten is begrip op te brengen. Incidentele, extreme situaties vormen echter geen enkel argument voor een reguliere bejaging van vossen in natuurreservaten, zoals de jagers willen.

P.Schakenbos & I.Wynhoff; Aandacht voor dagvlinders 6

Door biotoopvernietiging hebben onze dagvlinders steeds meer moeite het hoofd boven water te houden. De Vlinderstichting heeft daarom 1989 uitgeroepen tot Nationaal Vlinderjaar en doet voorstellen voor een regionale aanpak van de problemen.

R.Daalder; Tijd voor een ander faunabeheer 8

Op het onlangs in Apeldoorn gehouden congres "Faunabeheer" was een opvallende eensgezindheid van wetenschappers, natuurbeschermers en politici van verschillende gezindte te bemerken. Het wordt tijd voor een ander, op ecologische normen gebaseerd fauna- en bosbeheer, was de boodschap. De aanwezige jagers hadden het er maar moeilijk mee.

H.de Nie; De OVB, haar hengelclubs en het milieu 10

Op haar cursistendag trachtte de hengelaarsbond onze redacteur gunstig te stemmen met overvloedige lunches en uitgebreid propagandamateriaal. Of dat gelukt is? "Toen voelde ik me toch weer temidden van natuurbeschermers". De avonturen van Henrik de Nie in OVB-land.

H.P.Gallagher; De jager als slager 12

Ligt de fazant in de oven, het duinkonijn al op uw bord? Hugh Gallagher probeert uw eetlust te bederven. "Als wild het echte scharreldier is, is de jager die het wild doodt, de echte slager".

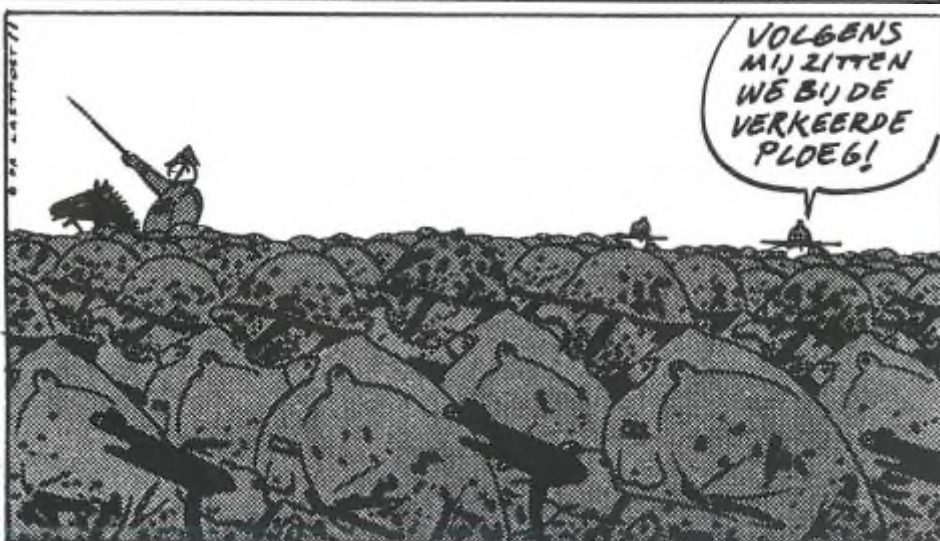
L.Nauta; De haas, hij rende voort 15

En hazen eten mag ook al niet. Ze gaan nog altijd achteruit en voelen zich toch meer op hun gemak in een weiland dan in de pan.

Kort nieuws 17**Boekbespreking 21**

AVONTUUR IN DE NATUUR

DR LASTPOST

ISSN 0166-5073

Argus is het kwartaaltijdschrift van de Stichting Kritisch Faunabeheer, postbus 76, 1243 ZH 's-Graveland. Argus is gratis voor donateurs, die minstens 25 gulden per jaar betalen.

Redactie

Remco Daalder, Lodi Nauta, Henrik de Nie, Wim Ruitenbeek.

Vormgeving

Walter Lentjes

Vaste medewerkers

Ene Fimmen, Fred Hess, Rob Musters, Marieke Ohm.

Redaktieadres

R.Daalder, Bestevaerstraat 11, 1056 HD Amsterdam. Telefoon 020-189241.

Fotoredactie

Pieter Eibers, Ligusterpad 13, 5925 BT Venlo.

Expeditie

Rita Stockmann

Druk

HPC, Arnhem.

Adreswijzigingen naar

Gerard van de Sande, Baan der Vrouwenlaan 135, 5282 TL Boxtel.

Doelstelling

De Stichting Kritisch Faunabeheer is een landelijke organisatie. Het doel is een ethisch en wetenschappelijk verantwoord faunabeheer. De SKF tracht haar doel te bereiken door het verbeteren van wetten, het propageren van milieuvriendelijke beheersmaatregelen, het stimuleren van onderzoek en het kenbaar maken van onderzoeksresultaten aan beleidsinstanties en publiek.

Bestuur

R.W.Akkermans, R.Boeve-Bant, M.A.-Brunt, W.L.Jansen, D.C.de Kempnaer, M.Kerres, W.Lentjes, H.Niesen, H.Pfeiffer, G.van de Sande, R.Stockmann, I.van den Aabele, F.Hess, J.Webbink.

Sekretariaat SKF

R.Boeve-Bant, postbus 76, 1243 ZH 's-Graveland. Telefoon 02945-1319/08373-16879/030-731176.

Penningmeester

G.van de Sande, Baan der Vrouwenlaan 135, 5282 TL Boxtel. Telefoon 04116-78446. Postgiro 3522188.

Regiogroepen

Afdeling Limburg, postbus 27, 6114 ZG Susteren. Telefoon 04499-2848.

Afdeling Groningen, postbus 41146, 9701 CC Groningen. Telefoon 050-128022.

Knipselkrant

Zes keer per jaar verschijnt de SKF-knipselkrant, een bloemlezing van de in de Nederlandse pers verschenen artikelen over jacht en faunabeheer. Abboneren door overmaking van 15 gulden per jaar op rekening van penningmeester SKF te Boxtel, giro 3522188 onder vermelding "knipselkrant". Voor deze krant bestemde knipsels kunnen worden gestuurd naar: SKF knipselarchief, Schout Roffaertstraat 162, 6042 VZ Roermond.

Naar een moreel en wetenschappelijk faunabeheer

In de vorige Argus heeft W.L.Jansen afscheid genomen van de Stichting Kritisch Faunabeheer. Hij legde zijn functie als voorzitter neer. Zijn opiniërende en soms eigenwijze stukjes op deze pagina over stappen en misstappen op weg naar een verantwoord faunabeheer zal u dus ook moeten gaan missen. Een nieuwe voorzitter is nog niet gevonden, naar een nieuwe stukjesschrijver wordt ook nog gezocht. Om u op de hoogte te houden, toch wat informatie over actuele zaken waarmee de SKF zich de laatste tijd heeft beziggehouden.

Natuurbeheer door jagersclub?

Eén van de meest schokkende berichten uit het natuurbeschermingswereldje van de laatste tijd. Minister Braks heeft plannen om het beheer van bij ruilverkavelingen overgebleven restgebiedjes aan de Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu in beheer te geven. Het beheer van de gebiedjes wordt te duur voor Staatsbosbeheer, dat echter wel de eindverantwoordelijkheid wil houden. Het gaat om een totaal oppervlak van 2500 Hectare, verspreid over tal van kleine terreintjes waarvoor de boeren geen belangstelling meer hadden. Het betreft hier dus geen aaneengesloten natuurgebieden, maar kleine overhoekjes, hakhoutbosjes, poeltjes. Gebiedjes die uiterst belangrijk kunnen zijn voor het ontwikkelen van een goede ecologische infrastructuur.

De Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu is een vanuit de jagersvereniging opererende club, opgericht om de jacht een achtenswaardig uiterlijk te geven. De Stichting laat vrijwel uitsluitend via "De Nederlandse Jager" van zich horen en verstaat onder het behouden van natuur en leefmilieu hetzelfde als de KNJV: het bevoordelen van bejaagbare soorten, "predatorcontrole" (vossenschieten), het handhaven van het in de jagershoofden vastgelegde, statische beeld van hoe de natuur eruit zou moeten zien. Tot nog toe leidde deze stichting een marginaal bestaan. In de "Jager" werd wel eens juichend gewag gemaakt van een oude spoorlijn die men had weten op te kopen, maar daar bleef het dan ook bij. Daaraan dreigt nu een einde te komen.

Braks heeft een kamermeerderheid (WD en CDA) achter zijn plannen gekregen.

De Natuurbeschermingswereld protesteerde uiteraard heftig. Natuurmonumenten, Vogelbescherming, de Stichting Natuur en Milieu en de SKF lieten van zich horen. Natuurmonumenten beschouwde de beslissing van Braks als

een klap in het gezicht. Deze vereniging had zich ook aangemeld om voor het beheer in aanmerking te komen, en heeft uiteraard veel meer kennis van zaken in huis dan de verkapte jagersclub die nu wellicht een kans krijgt. Daarbij ligt het beeld van "natuur" dat de Stichting Behoud Natuur- en Leefmilieu heeft (ze hebben ook een mooie sticker met allerlei rondspringende beestjes erop en in de verte het silhouet van een jager die toekijkt en ziet dat alles goed is) ver van wat natuurbeschermend en natuurminnend Nederland daarvan heeft. Een blunder van Braks.

Grofwildnota

Braks zat niet stil de laatste tijd. Nauwelijks was het rumoer over het bovengestane verstild, of hij kwam met de Grofwildnota op de proppen. Daar valt meer vriendelijks over te zeggen.

De grofwildnota handelt over de herten- en zwijnenpopulaties op de Veluwe. Om deze dieren de kans op een natuurlijker bestaan te gunnen, wordt gepleit voor het zoveel mogelijk weghalen van de wildrasters, waardoor een aanéengesloten leefgebied ontstaat. Hierin kunnen de dieren hun natuurlijke trekpatroon weer gaan vertonen. Verder pleit de nota voor een aan de draagkracht van het terrein aangepaste herten- en zwijnenstand. Het bij voeren moet langzamerhand worden afgeschaft en er moet naar wat subtielere jachtvormen worden gezocht (drukjacht in plaats van drijfjacht, jacht vanaf hoogzit). Bij die jacht moet het beheer van de wildstand dan voorop staan, niet het plezier in het schieten. De afgesloten rustgebieden voor het wild worden opgeheven. Getracht wordt door het afsluiten van kleine paadjes en zonering het gros van de wandelaars weg te houden van sommige bosgedeelten, die dan als rustgebieden moeten gaan fungeren.

De intenties van de grofwildnota zijn zeker te waarden. Het weghalen van rasters op de Veluwe is zelfs als een kleine revolutie te beschouwen. Het handhaven van een stand, aangepast aan het terrein en het rekening houden

met de wandelaars die ook wel eens een hert willen zien is ook positief. Toch valt er het nodige op- en aan te merken. In de nota staat dat de recreant gebaat is bij een grotere zichtbaarheid van de herten. Zonder meer waar. Als de herten minder schuw worden, kan je ze beter zien, vervolgt men. Ook mee eens. Door een ander jachtbeleid worden ze minder schuw, wordt vervolgens voorzichtig gezegd. Ook dit is waar, maar voor zo'n ander jachtbeleid worden geen goede aanzetten gegeven. De jachthouders in het gebied blijven bij het wildbeheer betrokken. De drukjacht waarvoor men pleit is weliswaar wat rustiger dan drijfjacht, maar staat zeer ver van jacht waarbij het wild écht minder schuw wordt (slechts één of enkele beroepsjagers, geen jacht met drijvers of andere verstorende bezigheden). Bij het in de nota verwoorde jachtbeheer zal de schuwheid niet verminderen, waardoor "het verbeteren van de zichtbaarheid" een loze kreet wordt en één van de pijlers onder de nota wordt weggeslagen. De jagers worden teveel in de watten gelegd, het wild komt toch weer achteraan.

In dit opzicht is het merkwaardig dat de gewone wandelaars wel op allerlei manieren worden beknot. De kleine paadjes worden afgesloten, de ontsluiting van het gebied wordt minder. Men mag nog steeds niet buiten de paden, voor wildernisbeleving is nog weinig plaats. De belangen van de gigantische hoeveelheden Nederlanders die naar de Veluwe gaan om te wandelen en de natuur te ervaren worden achtergesteld bij die van het wild, dat weer afhankelijk wordt gesteld van de kleine groep jagende recreanten. De grofwildnota kent een positief uitgangspunt, maar is slap en veel te voorzichtig uitgewerkt. Zie ook elders in deze Argus, waar over het congres "Faunabeheer" wordt bericht. Daar was Braks niet aanwezig, wat jammer was, want dan had de nota er vast anders uitgezien.

1989

LEPELAARS, VOSSEN EN NATUUR- MONUMENTEN

In het voorjaar van 1987 plunderden één of enkele vossen de lepelaarskolonie van het Zwanenwater. Natuurmonumenten, de beheerder van het terrein, besloot de aanwezige vossen zoveel mogelijk af te schieten. De jagers riepen: "zie je well!". Dit jaar herhaalde deze historie zich in het Naardermeer. Ook daar besloot Natuurmonumenten tot afschot en weer meenden de jagers in de gebeurtenissen een bevestiging van hun theorieën over het "schadelijke roofwild" te zien. Hoogste tijd dus, om de feiten eens op een rij te zetten en het beleid van Natuurmonumenten kritisch onder de loep te nemen.

foto Arnoud van den Berg

Wim Ruitenbeek

Exotische langpoten

Lepelaars vormen de trots van de Nederlandse vogelbescherming. Verdeeld over een vijftal kolonies broedden in de jaren tachtig ongeveer 250 paren van deze exotisch ogende langpoters in Nederland en verder nergens in Noordwest-Europa. Buiten Nederland bevinden de dichtstbij gelegen broedplaatsen zich in Zuid-Spanje en Zuid-Oostenrijk. Er is dus alle reden om extra zuinig te zijn op onze kleine en kwetsbare populatie. Het Zwanenwater en vooral het Naardermeer zijn vanouds de belangrijkste en grootste lepelaarskolonies in Nederland.

Zwanenwater

Voorheen lagen alle lepelaarskolonies in gebieden waar geen vossen voorkwamen (duinen en moerassen). Met de uitbreiding van het vossenareaal in de jaren tachtig is daar verandering in gekomen. De keuze van hun broedplaatsen in (riet-)moerassen leek de lepelaars echter tegen alle landroofdieren te beschermen, dus ook tegen de vos. Rond 1980 werd in het in de duinen gelegen Zwanenwater bij de komst van de vos echter verstoring van de in een betrekkelijk droog oeverland gelegen kolonie vastgesteld. Natuurmonumenten plaatste toen een dure afrastering met schrikdraad tussen de broedplaats en de wal. Het jaar daarop verhuisden de lepelaars echter naar een veel nattere en, zo dacht men, voor de vossen onbereikbare plek. Jammer van dat dure hek, maar de

lepelaars hadden zelf een betere oplossing gevonden.

Tot het voorjaar van 1987 althans. Toen wisten één of twee vossen zwemmend en door de modder ploeterend toch weer de kolonie te bereiken. Ze richtten er als in een kippenhok een ware slachting aan: in ongeveer 50 van de 82 nesten werden de eieren of de jongen gemeld. Een deel van de verstoorde vogels week datzelfde jaar nog uit naar Texel, waar ze alsnog jongen grootbrachten.

Inmiddels besloot Natuurmonumenten tot afschot van de vossen in het Zwanenwater over te gaan. Tot dan waren ze er, tot ongenoegen van de jagers, net als in vele andere natuurreservaten met rust gelaten.

Publieke tribune

Tot ieders verbazing waren dit jaar de lepelaars weer helemaal terug in het Zwanenwater. Niet bij de zorgvuldig voor het publiek afgeschermd "tweede plas" waar ze vroeger altijd broedden, maar bij de vrij toegankelijke "eerste plas", recht tegenover de al aanwezige observatiehut! Ongestoord brachten de lepelaars daar, in het breedste en diepste deel van de rietkraag, hun jongen groot. Inmiddels zijn er in het terrein een tiental vossen geschoten, en het beheer blijft er voorlopig op gericht in het terrein opduikende vossen zoveel mogelijk af te schieten.

Naardermeer

Tot voor enkele jaren kwamen vossen niet voor in het moerassige vechtplassen-gebied, waar het Naardermeer deel van uitmaakt. De laatste twee jaar is dat veranderd. Mede door een ongewoon lage waterstand konden vossen dit jaar ook in het Naardermeer in de broedkolonies van lepelaars (en aalscholvers) doordringen. Tachtig in de meest droge delen van de kolonie gelegen broedsels van de in totaal 120 nesten gingen verloren.

Enige tijd later vestigden zich tachtig nieuwe broedparen in de Oostvaardersplassen, die daar vervolgens normaal hebben gebroed. Zonder twijfel de vluchtelingen uit het Naardermeer. Ook in het Naardermeer heeft Natuurmonumenten inmiddels een tiental vossen geschoten.

Vragen

De vraag rijst nu natuurlijk: hoe terecht is dit afschotbeleid? Net als de SKF huldigt Natuurmonumenten het standpunt dat vossen bij de natuur horen, en dat afschot niet bij natuurbeheer hoort, tenzij belangrijke doelstellingen van het natuurbeheer niet op een andere wijze bereikt kunnen worden. Nieuwe vragen zijn dus: is de bescherming van de lepelaar zo'n belangrijke doelstelling, en: is afschot het enige middel om die lepelaars tegen uitroeiing door vossen te beschermen?

Het antwoord op de eerste vraag luidt uiteraard: ja. Het gedrag van de lepelaars laat het antwoord op de tweede vraag echter nog open. Tot nu toe lijken ze zich, door bijtijds naar veiliger plekken te ver-

Hét paradepaardje van de Nederlandse Vogelbescherming. foto Mike Weston.

huizen, uitstekend te kunnen redden. Daar staat echter tegenover dat een kleine, in een beperkt aantal kolonies, laag in het gewas broedende vogelpopulatie als die van de lepelaars, bijzonder kwetsbaar is voor landroofdieren als die eenmaal ontdekt hebben hoe ze deze gedekte tafels kunnen exploiteren.

Het succes in 1988 van de lepelaars in het Zwanenwater bewijst helaas niet dat hun verhuizing alleen afdoende was. De vossen waren immers inmiddels vrijwel geëlimineerd, en met evenveel recht zou men kunnen stellen dat het afschot hier tot hetzelfde resultaat heeft geleid. Redden om ermee door te gaan?

Zeldzame plantjes of lepelaars?

In het Naardermeer bestaan nog meer onzekerheden. Natuurmonumenten worstelt hier al jaren met de waterkwaliteit en dientengevolge met de waterstand. Vanouds wordt het meer gevoed met zeer schoon kwelwater uit het Gooi, vooral daaraan heeft het zijn unieke flora te danken. Die kwel is tegenwoordig niet meer voldoende om de verdamping van water te compenseren, vooral niet in droge zomers. Daarom staat Natuurmonumenten steeds voor de keus: een (te) laag waterpeil accepteren óf vervuild oppervlaktewater uit de omgeving inlaten.

Sinds kort moet een zuiveringsinstallatie dit probleem oplossen, maar deze voldoet niet volledig. Hij verwijdert wel de ongewenste fosfaten, maar produceert water met een chemische samenstelling die afwijkt van het natuurlijke kwel- en regenwater, waardoor de vegetatie toch verandert. Ook dit water laat men dus zo weinig mogelijk in. Dit voorjaar had dat tot gevolg dat de waterstand zo'n tien centimeter onder het streefpeil belandde, waardoor het de vossen ongetwijfeld makkelijker werd gemaakt om bij de lepelaars te komen. Waren de lepelaars het

slachtoffer van grote zorg om de vegetatie? Of hadden de vossen de kolonie anders ook wel bereikt? Voorlopig onbeantwoordbare vragen.

Actie op vier fronten

Maar, kan men stellen, de lepelaars hebben toch een veilig heenkomen gezocht in de Oostvaardersplassen. Helaas is het nog maar de vraag hoe veilig dat heenkomen op de lange duur zal zijn. Dit jaar ging het goed, maar het broedbestand in de Oostvaardersplassen is al jaren aan grote schommelingen onderhevig en ook daar komt een toenemend aantal vossen voor. In 1987 is er een kolonie van 27 nesten verdwenen, vermoedelijk door een bezoek van vossen. (Van Eerden & Drost, 1988).

Natuurmonumenten acht de kleine populatie van lepelaars in Nederland te kwetsbaar om er mee te experimenteren en om rustig af te wachten of de lepelaars het zonder hulp misschien ook wel redden tegen de vossen. Voor het Naardermeer is het beleid nu gericht op vier zaken:

- 1). Men wil de waterstand zo hoog mogelijk houden, met inachtneming van de gewenste waterkwaliteit.
- 2). Een eiland midden in het Naardermeer, dat zeker 100 meter van alle oevers afligt, en waar de lepelaars vroeger hebben gebroed, wordt opnieuw geschikt gemaakt als broedplaats door het te ontbossen.
- 3). Met kunstmatige boomnesten wil men proberen de lepelaars in bomen te laten broeden. In Nederland hebben ze dat nog nooit gedaan, maar in Zuid-Spanje broeden ze veelvuldig in parasol-dennen, dus wie weet...
- 4). Tenslotte handhaaft men voorlopig het vossenafschot. Het nadeel van dit beleid, dat zich richt op meerdere fronten tegelijk, is dat je er

bij succes nooit achter komt welke maatregel de doorslag heeft gegeven. Kregen de lepelaars rust door een hogere waterstand? Een betere broedplaats? Of toch door afschot?

Sneeuwruimen in een blizzard

Rest de vraag of afschot enige zin heeft. Het is bekend dat vossen lege territoria snel kunnen opvullen, waardoor afschot zelden enig effect heeft op de dichtheden: het bekende "dweilen met de kraan open". Toch denkt Natuurmonumenten dat afschot in deze gevallen wel zin kan hebben. Het Zwanenwater is een geïsoleerd gebied, dat waarschijnlijk alleen vanuit een smalle, aan de zuidzijde gelegen duinstrook opnieuw met vossen bevolkt kan raken. Afschot zou daarom voor een betrekkelijk lange periode vossen uit het gebied kunnen houden.

In het Naardermeer ligt dit anders. Hier hebben de vossen zich pas sinds twee jaar gevestigd. Tot dan is altijd gedacht dat vossen een hekel hebben aan natte poten, en daarom de droge zandgronden niet verlieten. Hoe is het dan te verklaren dat ze zich toch massaal in het Vechtplasgebied hebben gevestigd? Mogelijk hebben slechts enkele vossenparen ooit deze natte stap gewaagd, maar zijn de ontwikkelingen daarna snel gegaan zodat hun nakomelingen al niet beter wisten dan dat natte poten erbij horen. Natuurmonumenten hoopt nu door afschot het ontstaan van een tweede generatie te voorkomen, waardoor het hopelijk weer jaren zal duren voor weer enkele vossen zich in het moeras wagen. Mogelijk..., hopelijk....

Afschot is geen jacht

Al met al zijn er voldoende redenen om begrip te hebben voor het afschotbeleid van Natuurmonumenten, maar ook om dat beleid kritisch te blijven volgen.

Met jacht heeft dit beleid overigens niets te maken. Natuurmonumenten houdt het afschot geheel in eigen beheer en er komt geen (plezier-)jager aan te pas. Voor de "zie-je-wel" reacties uit jagerskringen bestaat dan ook geen enkele reden. Deze extreme, incidentele situaties vormen geen enkel argument voor een reguliere bejaging van vossen in natuurreservaten, zoals door hen wordt bepleit. Want vrijwel nooit kunnen vossen zo'n sterke bedreiging vormen voor een andere soort als in dit geval (kleine populatie, bij de grond broedend én kolonievogel). Bovendien zou jacht in vrijwel alle terreinen wél neerkomen op dweilen met open kraan, op sneeuwruimen in een blizzard. In terreinen waar jacht op vossen wel is toegestaan, heeft dat ook niet geleid tot achteruitgang van de vossenstand. •

Literatuur

- Eerden, M.R. van & H.J.Drost (1988). Droogte in de Oostvaardersplassen. *Vogels* 8(48): 236-239.
- Siebenga, S. (1988). "Opruiming" in Naardermeer. *De Nederlandse Jager* 93(16/17):365.

Biotoopvernietiging leidt tot sterke
achteruitgang

NATIONAAL VLINDERJAAR: AANDACHT VOOR DAGVLINDERS

In de afgelopen decennia is de dagvlinderfauna in Nederland enorm achteruitgegaan, sterker nog dan in andere Europese landen. In Nederland zijn ooit 71 soorten inheems geweest, buiten de vier trekvlindersoorten en de 32 soorten die als dwaalgast voorkwamen. Van deze 71 inheemse soorten zijn 14 soorten uit Nederland verdwenen. De helft van de nu nog aanwezige soorten vertoont een sterke tot zeer sterke achteruitgang. Als er niets verandert, is te verwachten dat slechts een kleine veertig dagvlindersoorten zich in Nederland zullen handhaven. Om dit probleem onder de aandacht te brengen, heeft de Nederlandse Vlinderstichting 1989 uitgeroepen tot Nationaal Vlinderjaar.

**Pauline Schakelbos
Irma Wynhoff**

Veel dagvlindersoorten zijn nu al alleen in natuurgebieden te vinden. Daarbuiten kan men bijna alleen algemene dagvlinders tegenkomen, in totaal zo'n twintig soorten, waaronder de bekende witjes en schoenlappers. Om dit sombere vooruitzicht te keren, zal er op korte termijn iets moeten gebeuren. Gelukkig tonen terreineigenaren en natuurbeheerders in toenemende mate belangstelling voor dit probleem. Ook de overheid zal in haar beleid aandacht schenken aan dagvlinders. Er zijn nog perspectieven, maar de tijd dringt.

Redenen voor achteruitgang

De belangrijkste oorzaak van de achteruitgang van dagvlinders is biotoopvernietiging. Doordat het land nu veel intensiever gebruikt wordt dan voorheen, verdwijnen de voor vlinders geschikte plekken. De overgebleven gebieden zijn vaak klein of ver van elkaar verwijderd, waardoor de daar aanwezige populaties kwetsbaar worden. Sterft op zo'n geïsoleerde plek een vlindersoort uit, dan kan niet vanzelf vanuit andere populaties herves-

tiging plaatsvinden. Ook in natuurgebieden zijn vlindersoorten achteruitgegaan. Zonder dat men wist waar het aan lag, zijn hele populaties verdwenen. Vaak is verkeerd beheer door gebrek aan kennis over de levenswijze van de vlinders de oorzaak van achteruitgang in natuurgebieden. Hierdoor wordt er bijvoorbeeld op verkeerde tijden gemaaid.

Dagvlinders stellen specifieke eisen aan hun omgeving. Ze zijn uiteraard afhankelijk van de aanwezigheid van voedsel. De vlinders moeten nectar kunnen vinden en de juiste planten om hun eitjes op af te zetten. Voor de rupsen moeten voldoende waardplanten aanwezig zijn. Ze hebben echter ook specifieke eisen ten aanzien van temperatuur en luchtvochtigheid en ze verlangen bepaalde landschaps- en vegetatiestructuren. Per soort verschillen deze eisen. Daarom zijn alleen algemene richtlijnen voor het beheer te geven. In de praktijk zal per gebied de situatie moeten worden bekeken, mede rekening houdend met de (potentieel) aanwezige vlindersoorten.

Als voorbeeld voor die specifieke relatie tussen de vlinder en zijn omgeving beschouwen we nu de aan bos of bosrand gebonden dagvlindersoorten en vlindersoorten die op graslanden voorkomen.

De Vlinderstichting

De Vlinderstichting is een landelijke organisatie, die zich inzet voor het behoud en herstel van de Nederlandse dagvlinderfauna. Zij doet onderzoek naar de verspreiding en het voorkomen van dagvlinders in samenwerking met de Landbouwwuniversiteit Wageningen. Zij geeft adviezen voor inrichting en beheer en verricht inventarisaties in opdracht. In 1989 verschijnt de Atlas van de Nederlandse dagvlinders, in samenwerking met Natuurmonumenten. De afdeling Voorlichting van de Vlinderstichting verzorgt de uitgave van diverse brochures en van het populair wetenschappelijke tijdschrift "Vlinders". Het laatst verschenen is het boekje "Vlinders in uw tuin", waarin verteld wordt hoe een tuin aantrekkelijk gemaakt kan worden voor vlinders. Ten behoeve van het basisonderwijs is lesmateriaal ontwikkeld. De Vlinderstichting heeft een vlinderkwekerij, waar vlinders, eitjes, rupsen en poppen besteld kunnen worden voor gebruik in de les. Een tentoonstelling met een vitrine met levende vlinders wordt uit geleend aan natuurmusea, bezoekerscentra enzovoort in het hele land.

Voor nadere informatie en het bestellen van uitgaven: Vlinderstichting, Grintweg 273, Postbus 506, 6700 AM Wageningen. Telefoon 08370-11220.

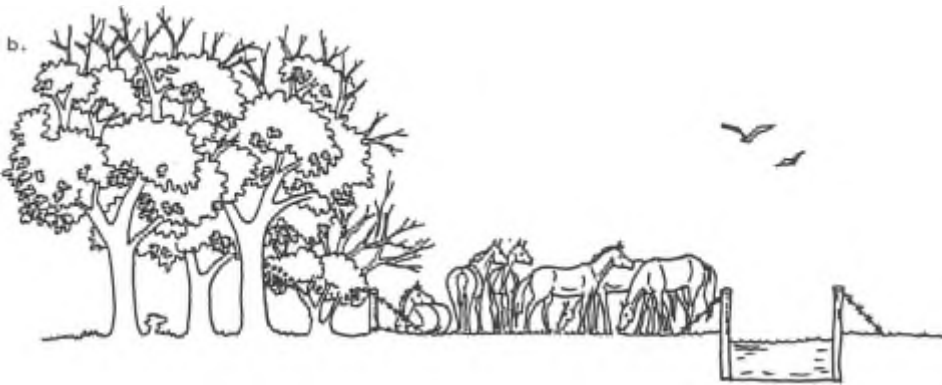
Structuurverschillen

Vlinders die in bossen en langs bosranden voorkomen hebben grote structuurverschillen (afwisseling tussen lage en hoge begroeiingen) in hun biotoop nodig voor hun oriëntatie en voortplantingsgedrag. De populatiedichtheid is bij deze vlindersoorten relatief laag, zodat de kans dat mannetjes en vrouwtjes elkaar toevallig ontmoeten klein is. Daarom worden opvallende bomen en struiken gebruikt als ontmoetingsplaats. De mannetjes, die enkele dagen eerder uit de pop komen dan de vrouwtjes, verzamelen zich daar. De vrouwtjes zoeken, als zij uit de pop zijn gekomen, eveneens deze plaatsen op en vinden daar mannetjes voor de balts. De grote weerschijnvlinder gebruikt oude hoge eiken als ontmoetingsplaats. De eikepage doet dat ook, maar hij gebruikt ook kleine eiken als deze op een opvallende plaats in of voor de bosrand staan.

Vlinders van graslanden hebben juist kleine structuurverschillen nodig. Het mannetje van de rode vuurvlinder bijvoorbeeld, bezet een territorium, waarbij hij de grenzen herkent aan kleine verschillen in hoogte en samenstelling van de vegetatie. De vrouwtjes vliegen rond, op zoek naar het territorium van een mannetje. Graslandvlinders met een hoge populatiedichtheid hebben geen territoria. Dit geldt bijvoorbeeld voor het

- Gunstige situatie voor vlinders: langzame overgang van grasland naar bos; kruidenrijk, extensief beheerd grasland; beek met oevervegetatie.

- Ongunstige situatie voor vlinders: geen overgangsvegetatie, noch langs bos, noch langs-gekanaliseerde- sloot; overbegrazing en overbemesting.

bruin zandoogje. Zij hebben structuurverschillen nodig om zich te oriënteren.

Mikroklimaat

Niet alleen voor het gedrag is de vegetatiestructuur belangrijk, zij schept tevens een geschikt mikroklimaat voor de vlinders. Bosvlinders zijn heel gevoelig voor temperatuur en luchtvochtigheid. Het moet warm zijn voordat ze actief kunnen worden. Zijn ze echter te lang blootgesteld aan de zon dan drogen ze uit. Daarom moeten ze tussendoor steeds de beschermende kroonlaag op kunnen zoeken om af te koelen. Ook rupsen en poppen zijn zeer gevoelig voor oververhitting en uitdroging. Zij zitten beschut in de vegetatie of tussen de bladeren.

Graslandvlinders zijn minder gevoelig. Zij zoeken vaak juist zeer warme plaatsen op, in de luwte en in de zon. De rupsen van sommige van deze vlinders zijn wel gevoelig. Zij zitten verscholen in het vegetatiedek. Voor andere soorten geldt ook voor de rups: hoe heter hoe beter.

Biotoopvernietiging

Vernietiging van het biotoop van bosvlinders gebeurt door het kappen van loofbossen en aanplant van eenjarige bestanden, ten dele van naaldbos. Hierin ontbreken herkenbare elementen voor de vlinders. Vochtige bossen zijn door verlaging van

de grondwaterstand als het ware uitgedroogd. Daarnaast speelt een rol dat veel bossen geen natuurlijke mantel- en zoomvegetatie meer hebben, maar direkt aan kultuurland grenzen. Hierdoor verdwijnen de bosrandsoorten en kunnen tevens kunstmest en bestrijdingsmiddelen het bos in waaien en schade aanrichten. De bossen die het rijkst aan vlinders zijn, zijn loofbossen met eiken. Deze bossen zijn het meest geschikt als zij natuurlijk ontwikkelde bosranden en paden met brede bermen en ruigtevegetatie hebben. Hier staan veel bloemen en kunnen ook vlinders vliegen die eigenlijk op graslanden en ruigten thuis horen.

Graslanden worden ongeschikt voor vlinders door verandering van extensief naar intensief gebruik, van hooiland naar weiland, van maaien met de zeis naar machinaal maaien, door bemesting en door ontwatering. Hierdoor verdwijnen namelijk de opgaande randen, de structuurverschillen en de bloemen en kruiden die als nektar- of waardplant dienen.

In hoofdlijnen kan men zeggen dat de meest soortenrijke dagvlinderstand te verwachten is, wanneer een gebied gevarieerd is of gehouden wordt. Afwisseling van natte en droge delen, voedselrijk en voedselarm, gedifferentieerde, structuurrijke vegetatie en een structuurrijk landschap, met overgangen van korte naar opgaande vegetatie.

Nationaal Vlinderjaar 1989

Om uitgebreide aandacht voor de dagvlinders te verkrijgen, heeft de Vlinderstichting 1989 uitgeroepen tot Nationaal Vlinderjaar. Zij krijgt daarbij ondersteuning van tal van andere organisaties en instellingen, waaronder Natuurmonumenten, KNNV, NEV, IVN, Wereld Natuur Fonds. De Directie Natuur Milieu en Faunabeheer van het Ministerie van Landbouw en Visserij wil het probleem van achteruitgang van de Nederlandse dagvlinderstand op nationale schaal aanpakken en werkt momenteel aan een soortbeschermingsplan voor dagvlinders. Hierin worden onder andere adviezen gegeven voor het op vlinderbescherming gericht beheer van biotopen.

Regionale aanpak

De Vlinderstichting kiest voor een regionale aanpak voor het behoud en herstel van de dagvlinderfauna. Hierbij wordt uitgegaan van zogenaamde 'kansrijke gebieden'. Dit zijn streken waar nog een relatief natuurlijk landschap aanwezig is, waar nog een relatief groot aantal dagvlindersoorten voorkomen en goede kansen voor herstel aanwezig zijn. In het Nationaal Vlinderjaar 1989 is als aandachtsgebied de westelijke Achterhoek gekozen. Het gebied tussen Berkel en Oude IJssel is duidelijk een kansrijk gebied. Het is een kleinschalig landschap met stukken bos, hier en daar extensief beheerde graslanden, houtwallen en nog een paar stukjes heide. Dit eerste regionale project van de Vlinderstichting zal een voorbeeldfunctie krijgen voor de daaropvolgende plannen voor behoud en herstel in andere regio's.

De kleinschaligheid van het landschap is te merken aan het aantal natuurterreinen en landgoederen. In een gebied van 70.000 hectare liggen maar liefst 92 terreinen en terreintjes (gezamenlijk oppervlak 10.000 ha.), waarvan een dertigtal in particulier bezit is. Met Natuurmonumenten, het Geldersch Landschap en Staatsbosbeheer is overleg over de mogelijkheden het beheer van hun terreinen in dit gebied aan te passen ter bevordering van de vlinderstand. Terreinbeheerders zullen in een cursus informatie krijgen over vlinder-vriendelijk beheer.

Ook bermen en randen van percelen zijn van grote betekenis. Zij kunnen zowel verbindingsweg tussen gebieden, als leefgebied voor een populatie zijn. Daarom wordt ook contact gezocht met Gemeenten en Waterschappen in deze regio. De boeren kunnen langs de randen van hun percelen vlinderplekken creëren. Zij zullen hierover voorlichting krijgen en een brochure over dit onderwerp zal worden uitgegeven in samenwerking met het Ministerie van Landbouw en Visserij.

Wanneer nu maatregelen worden genomen, zijn er nog goede mogelijkheden voor het behoud en zelfs een herstel van de dagvlinderstand in Nederland. Hopelijk draagt het Vlinderjaar 1989 bij tot een snelle uitvoer van die maatregelen. •

Congres Apeldoornse milieufederaties:

TIJD VOOR EEN ANDER FAUNABEHEER

Wetenschappers, natuurbeschermers en politici van links en rechts waren het nu eens roerend met elkaar eens. Het wordt tijd voor een ander, op ecologische normen gebaseerd faunabeheer. Zelden was er op een congres zoveel eensgezindheid te bespeuren als op 7 oktober jongstleden in Apeldoorn.

foto Jos Jaspers

Remco Daalder

Ontwikkelingen in de natuurbescherming

Dit congres, simpelweg "Faunabeheer" getiteld, was georganiseerd door de Stichting Apeldoornse milieufederaties en handelde over de vraag, of het langzamerhand niet eens tijd wordt voor een ander, dier- en milieuvriendelijk faunabeheer. Deze vraag werd door Harm van de Veen van de stichting Natuur en Milieu, één van de inleiders op het congres, in een historisch perspectief geplaatst.

Volgens hem is de natuurbeschermingsgedachte nog jong. In 1853 gaven Franse kunstenaars het startschot door te protesteren tegen het kappen van een bos bij Fontainebleau. Het motief van de eerste natuurbeschermers was puur esthetisch: dat bos was mooi, dat moest zo blijven. In latere generaties natuurbeschermers kwamen ook ethische ("de intrinsieke waarde van de natuur") en nuttigheidsredenen (de natuur als leverancier van grondstoffen en als recreatieobject) naar voren.

De laatste decennia is een ontwikkeling van soortbescherming naar een meer biotoopgerichte benadering op gang gekomen. Niet meer één zeldzaam dier beschermen, maar het hele gebied waar die soort voorkomt, met alles erop en eraan. Dit leidde tot andere gedachten over faunabeheer.

Prooi-Prooidier relaties

Vroeger werden roofdieren (predatoren) nogal eens te vuur en te zwaard bestreden. Ze aten allerlei andere dieren op die men veel leuker vond, en waren zelf niet om te éten. Resten van deze predatorbestrijding bestaan nog steeds, in de vorm van jacht op vossen, bunzingen, kraaien en eksters. Tegenwoordig is duidelijk geworden, dat juist roofdier-prooi relaties één der pijlers van het natuurlijk evenwicht zijn. De onderzoeker Marijke Wallage-Drees legde dit uit aan de hand van onderzoek aan het konijn in de duinen.

De vos is de belangrijkste predator van dit konijn. Negentig procent van de door hem gepakte prooien zijn konijnen. Toch daalt het aantal konijnen niet onder invloed van de rovende vossen. Integendeel: het aantal vossen volgt juist het aantal konijnen, het roofdier is afhankelijk

van de prooi. Vossen en konijnen redden zich prima zolang de mens zich er niet mee bemoeit.

Toen de konijnenstand door de myxomatose-epidemie (vóór de toename van de vos in de duinen) werd gedecimeerd, daalde ook het aantal hermelijnen, evenals de vos notoire konijneneters. Het aantal wezels en bunzingen steeg echter juist. Dit bleek te komen omdat de vergrassing van de duinen toenam omdat er minder gras-etende konijnen waren. Meer gras geeft meer woelmuizen en daardoor weer meer wezels en bunzingen. Natuurlijke relaties zijn vaak niet zo simpel als we denken.

Bij een natuurlijker faunabeheer, zo werd tijdens het congres duidelijk, worden dit soort relaties in eerbied gehouden. De mens grijpt zo weinig mogelijk in en laat natuurlijke processen hun gang gaan. De mens blijft op de achtergrond en grijpt alleen in bij excessen. Dus geen bijvoeding en vervolgens afschieten van herten en reeën meer. Geen fazantenfokkerijen meer in het bos. Afgelopen met wilde drijfjachten. Of, zoals Harm van de Veen het uitdrukte: "In de ontwikkeling van de omgang met fauna lijkt weinig plaats te zijn voor het nodeloos doden van dieren".

Dezelfde principes van het voorop stellen van zelfregulatie kunnen ook worden toegepast op het bosbeheer: in plaats van alleen maar maaien, branden en kappen kan men ook kiezen voor het inschakelen van een aantal "grote grazers" (Schotse Hooglanderkoaien, Heckrundren, Koninckpaarden) in de terreinen. Deze uiterst goedkope arbeidskrachten zorgen door hun vraatactiviteiten voor differentiatie in het bos. Natuurlijke verjonging krijgt zo weer een kans. Verder haalt men bomen die dood gaan niet meer weg. Ze blijven liggen en dienen als voedingsbodem voor schimmels, en broedplaats voor vogels en insecten.

Meer te beleven

De directe effecten van een meer natuurlijk faunabeheer zullen snel te zien zijn. De bossen gaan er woester, avontuurlijker uitzien. Er komt meer afwisseling, meer open plekken. Het biedt meer gelegenheid voor de zogenaamde wildernisbeleving. Men zal weer eens van de paden af mogen wijken, als er grazers in een bos lopen kan je mensen moeilijk weigeren. En, een belangrijk punt, de dieren in het bos zullen minder schuw worden.

Op het congres werd in dit verband gewezen op "Jaegersborg" en "Rhum". In deze respectievelijk Deense en Schotse natuurgebieden zijn edelherten op korte afstand te bewonderen. Je ziet ze in families rondlopen, vrouwtjes met kleintjes, mannetjes met grote geweien. Ze zijn wel opletend, maar niet bang: een prachtig gezicht. Heel wat anders dan onze Veluwe, waar je je een ongeluk moet zoeken naar de herten. Door het grote aantal schietlustigen en de wilde jachtpartijen op de Veluwe zijn deze herten zeer schuw

Predatoren worden bij een modern faunabeheer in hun waarde gelaten. Bunzing. foto Arnoud van den Berg.

geworden. Elk mens kan een jager zijn! Als je niets voelt voor zo'n wilddkansel, waar je onder begeleiding heenmoet om met z'n allen een aantal zorgvuldig gelokte herten te bespioneren, zul je genoeg moeten nemen met witte, herten voorstellende stipjes in de verte.

Taferelen zoals in Rhum of Jaegersborg zouden bij ons ook kunnen. Door een meer natuurlijk faunabeheer, waarbij afschot, indien nodig, gericht en selectief door één persoon gebeurt en waarbij geen bijvoeding plaatsvindt, zal het aantal herten weliswaar afnemen, maar de zichtkans veel groter worden. En om nog even op de vossen terug te komen: in gebieden waar niet gejaagd wordt, legt ook dit dier z'n schuwheid grotendeels af. Leuk voor de mensen (en dat zijn er nogal wat) die dit dier alleen van de Fabeltjeskrant kennen.

Politiek haalbaar

Een ander faunabeheer is dus niet alleen aardiger voor de dieren, die een natuurlijker leven kunnen gaan leiden en geen horden schietlustigen meer aan hun broek krijgen, maar ook leuker voor mensen. Vandaar dat men ook in de politiek positief over dit alternatief denkt. Op het congres spraken twee gemeenteraadsleden. Het Amsterdamse PvdA-raadslid Cnoop Koopmans en de Apeldoornse VVD-wethouder Vriezen bleken het op dit punt roerend eens te zijn. Faunabeheer is (gelukkig) geen partijpolitiek

item.

Volgens Cnoop Koopmans moet het faunabeheer zo natuurlijk mogelijk zijn en gericht zijn op het zo min mogelijk beïnvloeden van de dieren: "het natuurlijk evenwicht is wijzer dan wij". Doordat de dieren minder schuw worden zullen ze meer een gemeenschappelijk bezit gaan vormen, waardoor het milieubewustzijn van de mensen zal toenemen. Volgens Cnoop Koopmans moeten de gemeenten zorgen voor de praktische uitvoer van een natuurlijk faunabeheer: "de zorg voor in het wild levende dieren op haar terreinen hoort bij de huishouding van de gemeenten". Volgens hem biedt het instellen van een adviesraad, het aanwijzen van een verantwoordelijke wethouder en samenwerking met particuliere natuurbeschermingsorganisaties mogelijkheden ter concretisering van een ander faunabeheer.

Wethouder Vriezen vertelde dat men in Apeldoorn al begonnen is met het invoeren van een ander beleid. Daarbij werd, na afweging van voors en tegens, besloten dat "jacht als recreatiemogelijkheid geen aanbeveling verdient". De gezamenlijke belangen van de andere recreanten, die de dieren alleen willen bekijken, en van de fauna zelf acht men hoger dan die van de jagers. "Jacht vormt een conflictpunt bij de invoering van een meer natuurlijk beheer". In Apeldoorn staat het behoud van biotopen en levensgemeenschappen en het behoud en de

versterking van de ecologische samenhang voorop in het milieubeleid. "De fauna verdient ons aller aandacht", volgens Vriezen. Een krachtig beleid op Rijksniveau is volgens hem nodig om richting en steun te geven aan het beleid van de gemeenten. Zo'n krachtig beleid zou in de nieuwe Flora- en Faunawet vormgegeven kunnen worden.

Tragikomische noot

Kortom: men was het zeer met elkaar eens. Een natuurlijk faunabeheer is leuker voor dier en mens en moet er maar snel komen. Toch waren er ook een aantal mensen in de zaal die minder vrolijk keken. Door hun uitdossing en kleurrijke speldjes op de revers waren zij al van een afstand herkenbaar als lieden die onder recreatie toch allereerst het schieten op beesten verstaan. Zij hadden de hele dag alleen maar nare dingen gehoord.

Volgens Harm van de Veen paste jacht niet meer in onze moderne ideeën over omgang met dieren. Marijke Wallage-Drees had erop gewezen, dat de jacht op konijnen en vossen (zoals die nu nog plaatsvindt), niets met een verantwoord faunabeheer te maken heeft en dat vossenjacht alleen maar leidt tot extra zwerfbewegingen van de dieren. "Laten we niet denken dat wij een ander selectiesysteem moeten toepassen dan de natuurlijke", zei Cnoop Koopmans. En volgens wethouder Vriezen is de jacht in zijn gemeente over tien jaar helemaal afgelopen. Als jager zit je dan natuurlijk niet lekker te luisteren. De heren zwollen dan ook zichtbaar op, het explosiegevaar nam toe. Een opmerking van Cnoop Koopmans over eksters en kraaien, wat volgens hem toch ook leuke dieren waren die je moest beschermen en zo, vormde dan ook het sein tot ontploffing.

Plots stonden er in de zaal groepjes oudere mannen met verhitte koppen te schreeuwen. Hun argumentatie was zeer vermakelijk. "Alle zangvogeltjes worden opgevroten door die dingen!" "We moeten paal en perk stellen aan die ellende!" "Bejaging is niet wreed, maar het laten opeten van dieren door dat rooftuig, dat is wreed!" Helemaal bont maakte de jachtfiguur het, die opstond en stamelde dat kraaien en eksters "Een doelbewuste aanval op Jong Bloed" deden. Zeker teveel boeken uit de tweede wereldoorlog gelezen. Een congresganger naast me fluisterde mij toe, dat deze stamelaar enige tijd geleden een doelbewuste aanval op een fotograaf had gedaan, daarbij diens camera en de man zelf vernielend.

De opmerkingen van de jagers zorgden voor grote hilariteit in de zaal. Eindelijk kon men, na een dag ingespannen luisteren naar verstandige woorden, eens heerlijk lachen. Toch kwam er een wrang gevoel bij die vrolijkheid. Hebben we het beheer van onze fauna zo lang overgelaten aan een stel emotionele, oude knarren met bitter weinig verstand van natuurlijke processen? We hebben heel wat goed te maken.

Gemengde gevoelens op cursistendag DE OVB, HAAR HENGELCLUBS EN HET MILIEU

De Organisatie ter Verbetering van de binnenvisserij heeft de redactie van Argus uitgenodigd op haar 'cursistendag'. Zij presenteerde zich hier aan haar achterban, meestal hengelclubbestuurders. De OVB begeleidde deze mannen (99% is man) om te kunnen optreden als visstandbeheerder. De duizendste cursist werd gehuldigd; het was dus ook een soort feestje, waarin uw redacteur mocht meedelen. Kennelijk in de hoop dat ik mild gestemd zou raken door de uitstekende organisatie, prima lunch en gerieflijke stoelen van het Utrechtse congrescentrum.

foto Pieter Eibers

Henrik de Nie

Gênant geflirt

Er waren inderdaad dingen die mij mild stemden. Actieve hengelclubs geven duidelijke, effectieve signalen als er vissterfte optreedt door overtreding van milieuwetten. De vervuiler (indien gevonden) krijgt de rekening gepresenteerd. Ze zijn veruit de best toegeruste organisatie in Nederland om dit soort problemen aan de kaak te stellen. Verder is men al heel lang bezig met de zorg voor vispassages in stromend water en dat al lang voordat natuurbeschermers cerviducten, vistrappen en dassetunnels als onderdelen van een ecologische infrastructuur ontdekten en bepleitten.

Wat ik verder zag was een gênant geflirt tussen de overheid en de OVB. De overheid was prominent aanwezig in de persoon van drs. H. Eversdijk (CDA),

voorzitter van de vaste Kamercommissie visserij. Hij zat deze bijeenkomst voor. Veel wederzijdse liefdesverklaringen: "U bent zo goedkoop", zei deze politicus. Tja dacht ik, hier is zo'n partijgenoot van Runding heel wat beter op zijn gemak als in het gezelschap van echte milieufanaten. Die betalen geen cent aan viskaten maar willen wel verschrikkelijk 'dure' dingen, zoals vangstverboden in de grote rivieren, reductie van de veestapel of nog erger: Nationale Landschapsparken. Als politicus met regeringsverantwoordelijkheid ben je daar niet veilig.

Hengels in de schoolklas

De kwestie van de ethiek en de pijn is ook niet helemaal ongemerkt aan het viswereldje voorbij gegaan. De OVB toonde een film over de manier waarop hun cursisten betrokken worden bij het onderzoek aan vis. Het bleek dat dit visonderzoek zo werd uitgevoerd dat de vis het overleeft. Van de manier waarop hier met vissen werd omgesprongen kan menige biologische faculteit of onderzoeksinstituut nog wat leren. Dat kan ik u als kenner verzekeren.

Niet echt mild gestemd raakte ik van hun lespakket voor scholen over vissen en het onderwaterleven (gesubsidieerd door de overheid). Dit pakket werd met veel tam tam gepresenteerd. De opzet van dit materiaal is professioneel. Men heeft er heel veel milieubesef en kennis van de visfauna in gedaan, "Verstopt" in allerlei speelse werkvormen. Maar het is slechts het begin want "Op een gegeven moment komen de hengels ook wel het klaslokaal in". En daar gaat het om. Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst, dat geldt ook voor de OVB. Als de pleziervisserij een sport voor oude mannen blijft, gaat het mis.

Andere taal

Verder kreeg ik soms het gevoel dat men in deze wereld een totaal andere taal tegen elkaar spreekt. Hier hebben sommige woorden die milieubeschermers onderling uitspreken een andere betekenis. Een integrale beheersvisie op de Oosterschelde wil niet zeggen dat er voor zowel vogels, bodem- en waterdieren grote rustgebieden komen, maar dat er samen met mensen uit de regio en watersportorganisaties zal worden gepleit voor meer ruimte om te lopen, te varen en 'zeeaas te spitten'. Dat laatste is pieren steken op plekken waar ik liever rosse grutto's bezig zou zien.

In dit verband citeerde de voorzitter nog even een uitspraak, als schot voor de boeg aan al te enthousiaste milieubeschermers: "Als jij zo door gaat zitten de vogels in je huis en kan jij in de boom gaan zitten". Stickers van gelijke strekking kun je op ieder Waddeneiland vinden als daar onvoorzichtige politici het woord "landschapspark" hebben laten vallen. Daarom leek het soms of ik bij een vergadering van een organisatie van boeren en tuinders was terecht gekomen. Als

Verschillende soorten vissers.... foto Fred Hess

men het hier heeft over "probleemvelden", dan behoort hiertoe het aanwijzen van een gebied als Natuurmonument. Dat is kennelijk heel slecht voor de visstand.

Een vragensteller krijgt een zwak applausje als hij waarschuwt tegen de "kretologie" van Natuur en Milieu organisaties over de achteruitgang van de visstand. Als ik, als mede-auteur van het door hem gewraakte stuk, even later aan deze man vraag wat er nu fout was, dan blijkt dat hij iets in de Telegraaf gelezen had dat hem niet beviel. Maar wát is me nog steeds niet duidelijk.

"Overbevissing". Dat is iets waar heel misschien Arnemuider kottervissers zich aan schuldig maken, maar nooit de hengelaar. Ook hier weer een wereld van spraakverwarring. Het heet bij de OVB namelijk: "Het uitoefenen van een hengeldruk die de ecologische draagkracht van het object te boven gaat".

Dan is er nog een spreker van buiten de OVB, een vertegenwoordiger van de Unie van Waterschappen die het verschil niet weet tussen het houden van een lezing en het voorlezen van een artikel. Deze man wekt duidelijk irritatie bij veel hengelbondbestuurders. Het gaat over de streeve, afstandelijke houding van veel

waterschappen als het gaat om milieuzaken. Deze irritatie vond ik zeer herkenbaar. Toen voelde ik me toch weer temidden van natuurbeschermers. Dan blijkt weer dat er voor pleziervissers en milieu-activisten gezamenlijk nog veel te doen valt.

Verschillende soorten hengelaars.

Maar toch, als je al deze activiteiten bekijkt, is de "biotoop" van de hengelaar erg verschillend van het terrein waar natuurbeschermers actief zijn. 't Gaat vaak om weinig interessante, min of meer kunstmatige wateren waarin uitheemse vissoorten (snoekbaars en karper) de voorname "sport"-vissen zijn. 't Lijkt meer op een soort veeteelt, maar dan voor de lol. De "natuur" als een met zorg omringde ecologische flipperkast.

Er zijn echter ook een totaal ander soort hengelaars. Zij voelen dit verschil in beleving tussen natuurbeschermers en vissers haarfijn aan. Van een verstandige man kreeg ik een tijdschrift in de hand gedrukt van de 'Vereniging Nederlandse Vliegvisserij'. Deze club houdt zich al jaren bezig met de restauratie van het beekmilieu. Het gaat hen uiteraard om het uitzetten van zalmachtige vissoorten en rietvoorn. Dit zijn zeer milieukritische soor-

ten. Zij beseffen dat men tegenstanders van de hengelarij nooit kan overtuigen. "Het heeft net zoveel zin als een kleurenblinde uit te leggen wat de kleur rood of groen is". Dan legt een schrijver in het blad uit dat hengelaars zich op hun daden moeten laten beoordelen en dat zij zullen tonen dat zij ook staan voor een totaal-aanpak. Ze spannen zich in om het hele beekbiotoop, dus ook voor de flora en niet-visfauna. Zij veroordelen het uitzetten van zoveel mogelijk forellen, als dit alleen gebeurt om de vis er zo snel mogelijk uit te hengelen. Zij pleiten voor herintroductie van bijvoorbeeld de vlagzalm, maar alleen onder omstandigheden waarin een zich zelf handhavende populatie kan ontstaan. Verder las ik "dat de vis maar een klein, weliswaar onmisbaar schakeltje in de natuur is". Dat getuigt van groot realiteitsbesef.

Ik ben er van overtuigd dat de milieubeweging de zorg voor de visfauna tot haar taak moet rekenen, maar dat ze dat niet buiten de pleziervisserijlobby om moet proberen te doen. Er moet gezocht worden naar groepen die de taal van natuurbeschermers begrijpen, die kritiek kunnen verdragen, en weten waar de gemeenschappelijke belangen liggen bij de strijd tegen de watervervuiling en andere landschapsonthuistering.

Een kritische beschouwing van de argumentatie
van jagers

DE JAGER ALS SLAGER

"Als je nou een echt scharreldier wilt eten, dan moet je een stukje wild nemen. Wild zwijn smaakt naar een scharrelvarken, maar dan nog veel lekkerder". Onder de kop "Wild, het echte scharreldier" komt poelier De Graaf uit Heerenveen aan het woord in het agrarisch dagblad (1). Als wild het echte scharreldier is, is de jager die het wild doodt, de echte slager. En als wild-eten "moet" (en daar lijkt het momenteel sterk op), kan men ook de jager niets meer verwijten. Vandaar dat jagers graag benadrukken hoe goed het eten van wild wel is. Met een analyse van deze manier om de jacht te verdedigen, wordt onze serie kritische beschouwingen van de argumentatie van jagers voortgezet.

foto Romeo Daalder

Hugh P. Gallagher

Geen gefokte poolvossen

De Noor Hans Bjelke is broodjager op Spitsbergen. Hij jaagt er op poolvossen en verkoopt de huiden. Eens was hij vegetariër, en dat is een ongebruikelijke combinatie. In een interview (2) zegt hij zorgvuldig te hebben nagedacht over de vraag of het gerechtvaardigd is om dieren vanwege hun vacht te doden. Hij is tenslotte tot de overtuiging gekomen dat je, "als je bont wenst te dragen, je maar het beste bont kunt kiezen van een dier dat in vrijheid geleefd heeft". Ik ga hier niet in op de kwestie of het dragen van bont al dan niet verantwoord is. Stél dat je een goede reden hebt om poolvossen te doden, moet je dan de voorkeur geven aan gefokte of wilde dieren? Bjelke kiest voor het laatste. Hij noemt ze echter geen wilde dieren, maar spreekt van dieren die "in vrijheid" hebben geleefd. Het lijkt dus wel of hij wil zeggen: "ik kies voor het doden van wilde poolvossen, want die hebben tenminste nog een goed leven gehad".

Duif als wildbraad

Tijdens een televisiedebat in december 1986 over de stelling "Jagers beschermen de wildstand in Nederland" werd aan Wiep Jansen van de SKF (lid van de deskundigenjury) de vraag voorgelegd of hij zelf vlees at. Hij antwoordde daarop bevestigend, maar maakte een uitzondering voor wild, "omdat ze niet op een prettige manier aan hun einde zijn gekomen". Hiertegenover stelde mevrouw Stevens (als jaagster eveneens deel uitmakend van de deskundigenjury): "een dier dat in het wild geleefd heeft, is tien keer beter uit geweest dan een beest dat gefokt wordt voor onze consumptie (3)". Ook mevrouw Stevens vindt kennelijk: wild eten is goed, want die dieren hebben een beter leven gehad.

Er zijn méér jagers die afgeven op het fokken van vee ten behoeve van de vleesconsumptie. Zo verweert R. van der Kooij zich tegen kritiek van anti-jagers met de opmerking: "Jij vegetariër eet de eieren van hoenders die bij honderden levenslang gekregen hebben in een cel zo groot als een schoenendoos."(4). En Rein Simon, een Brabants jager die graag goede maatjes wilde worden met alternatieve agrariërs die de jacht aanvankelijk niet zo zagen zitten, "besloot eens een babbeltje te gaan maken over de mogelijkheden die de duif als wildbraad biedt". Bovendien vertelde hij "dat het hier eigenlijk om macro-biotisch vlees gaat, want direkt komt er aan het door de duif zelf uitgezochte voedsel geen hormoonpreparaat te pas".(5)

Bezorger

In de discussie die Vogelbescherming onlangs in navolging van de SKF aanzwen-

De jagerslager doet z'n werk vaak niet best, wat gewonde dieren oplevert. Zoals deze aangeschoten rietgans. foto Jacques van der Neut.

gelde over de elf vogelsoorten waarop gejaagd mag worden terwijl zij absoluut niet schadelijk zijn (6) hebben de jagers ook geen ander argument om hun gedrag te verdedigen dan dat zij zich bezighouden met "de benutting van dieren, dus voor de consumptie." (7) De jager zorgt voor wildbraad. Hij is een slager en een goede, want zijn vlees is van betere herkomst dan het vlees dat bij de slager-in-de-winkel ligt.

Het eten van wild is in trek. Was wildbraad vroeger een exclusiviteit die uitsluitend aan de gegoeden onder ons was voorbehouden, tegenwoordig adverteert ook Albert Heijn ermee. En in deze tijd van het jaar werft menig restaurant, al dan niet idyllisch in de bossen gelegen, met wildschotels, wildspecialiteiten en wildmet-traditie. De jager biedt maar al te graag zijn diensten aan als bezorger van al dat heerlijks.

Geen gefokte dieren

De argumentatie lijkt overtuigend te zijn. Het is toch waar dat wilde zwijnen, reeën, hazen, konijnen, fazanten, eenden, ganzen, snippen en patrijzen een plezierig leven leiden- stukken plezieriger in ieder geval dan de dieren die tot het regime van de bio-industrie veroordeeld zijn en hun schaarse dagen moeten slijten in kooien, kisten en aan kettingen? En hoewel smaken verschillen, kunnen wij het er toch ook wel over eens zijn, dat het vlees van het opgefokte en met chemische pepmiddelen ingespoten vee van andere kwaliteit is dan het vlees van wild? Maar wat overtuigend lijkt, hoeft nog niet overtuigend te zijn. Het is nog de vraag of de redenering "wild eten is goed, want gefokte die-

ren hebben een slecht leven gehad" logisch klopt.

De sprong van gefokte dieren naar wild eten is nogal groot en daarom moeten er in de redenering een paar tussenstapjes worden gezet. Normaal worden in woord en geschrift die tussenliggende schakels weggelaten, maar in dit geval wil ik nagaan of er geen verkeerde stappen gezet worden. Ik zal dus precies moeten weten wat zich bevindt tussen beginstelling en eindconclusie.

De beginstelling luidt dat gefokte dieren het (relatief) slecht hebben. De jagers die dit feit naar voren brengen, suggereren stevast, dat wij daarom maar geen vlees moeten kopen dat afkomstig is van gefokte dieren. Deze conclusie duid ik aan met een I, want het is nog niet de eindconclusie.

Om van premisse (stelling) I naar conclusie I te komen is nog een tweede premisse nodig, en wel dat als je de keuze hebt tussen het consumeren van dieren die een goed leven hebben gehad en dieren die een slecht leven hebben gehad, je de eerste moet kiezen. Het eerste deel van de redenering verloopt dus als volgt.

Premisse I: gefokte dieren hebben een slecht leven.

Premisse 2: Als je de keuze hebt tussen het consumeren van dieren die een goed leven hebben gehad en dieren die een slecht leven hebben gehad, moet je de eerste kiezen.

Conclusie I: Als je de keuze hebt, moet je geen gefokte dieren consumeren.

Tussen haakjes: premisse 2 en conclusie I zijn wel kras geformuleerd. Misschien gaan jagers niet zo ver. Misschien volstaan zij met te beweren dat als je de

keuze hebt, je zoveel mogelijk moet kiezen voor het consumeren van dieren die een goed leven hebben gehad en dus dat je zo min mogelijk gefokte dieren moet consumeren. Ik zal dat in het midden laten. Voor de opbouw (en voor de logische kwaliteit) van de redenering doet dit er namelijk niet toe. Wie wil, mag dus in het vervolg in plaats van "geen gefokte dieren" lezen: "zo min mogelijk gefokte dieren".

Wild is goed

Met conclusie I is echter nog niet gezegd dat wild eten goed is! De conclusie kan wel als uitgangspunt gebruikt worden voor die slotconclusie. Conclusie I is dan tegelijkertijd beginstelling (premissie 3) voor de vervolgredeenering. De eindconclusie dat wild eten goed is, volgt echter nog niet zonder meer uit de premisse dat we geen gefokte dieren moeten consumeren. Daarvoor is nog een vierde premisse nodig als tussenstap: wild is het alternatief voor gefokte dieren.

De totale redenering blijkt dus samengesteld te zijn uit twee deelredeneringen. Hij ziet er als volgt uit.

Premisse I: Gefokte dieren hebben een slecht leven.

Premisse 2: Als je de keuze hebt tussen het consumeren van dieren die een goed leven hebben gehad en dieren die een slecht leven hebben gehad, moet je de eerste kiezen.

Conclusie I/ Premisse 3: Als je de keuze hebt, moet je geen gefokte dieren consumeren.

Premisse 4: Wild is het alternatief voor gefokte dieren.

Conclusie II: De consumptie van wild is goed.

Naar de vorm is deze combinatie van deelredeneringen correct opgebouwd. Het geheel is logisch verantwoord. Maar zoals altijd in een logisch verantwoorde redenering, is de eindconclusie alleen waar als alle premissen waar zijn. Teneinde ons van de waarheid van de premissen te vergewissen, zal ik ze stuk voor stuk langslopen.

Jagers op de barricaden?

Direct al bij de eerste premisse moet ik vraagtekens plaatsen. Niet bij de waarheid van de premisse, want ik ben er van overtuigd dat in de bio-industrie (en daaraan denken we allemaal als we het over gefokte dieren hebben) de dieren er heel slecht aan toe zijn. Wie daaraan twijfelt moet het boek van Barbara Noske "huilen met de wolven" (8) er maar eens op naslaan. Maar ik moet zeggen dat ik persoonlijk het heel vreemd vind klinken als een jager zegt dat gefokte dieren het zo slecht hebben. Jagers zijn doorgaans niet zo begaan met het lot van dieren! Ze schieten immers dieren voor hun eigenen dood en ze spreken over het algemeen nogal minachtend over dierenbeschermers: die vinden ze maar sentimenteel. En nu opeens zouden ze zij aan zij met dierenbeschermers opkomen voor

Fazanten, favoriete schietschijf, favoriet kerstdiner. foto Mike Weston.

het welzijn van dieren? Het is mij niet bekend dat veel jagers actief lid zijn van Dierenbescherming of van Lekker Dier. Ik heb nog niet gehoord dat jagers mét dierenbeschermers de barricaden zijn opgegaan tegen de belabberde wet op het dierenwelzijn van minister Braks.

Ik ben dus niet overtuigd van zijn oprechtheid als een jager zegt zich zorgen te maken over het lot van bio-industriedieren. Daarom geloof ik dat de eerste premisse door jagers niet waarachtig gemeend wordt. En daarmee kunnen de jagers de redenering niet meer voor hun doel gebruiken. Want de conclusie dat wild eten goed is, is waar op voorwaarde dat alle premissen waar zijn. En als de eerste premisse door de jagers (heimelijk) niet voor waar wordt aangezien, kunnen zijzelf ook de conclusie niet meer voor waar houden. Althans niet op grond van de eerste premisse. Een redenering is namelijk niet iets abstracts op papier. Een redenering vervult een functie in een discussie. Die functie is: de ander overtuigen. Maar als de spreker al niet overtuigd is van (alles) wat de redenering zegt, hoe kan hij dan nog hopen de ander te overtuigen?

Wild is geen alternatief

Maar misschien ben ik wel te kwaaddenkend. Ik kan tenslotte niet bewijzen dat de jagers onoprecht zijn, ik geloof het alleen maar. Stel dus dat op zijn minst één jager wel een oprecht aanhanger van de dierenbeschermingsbeweging is en dat die jager zijn zorg uitspreekt over het lot van gefokte dieren. Met zo iemand stem ik overeen over de waarheid van de eerste premisse. Hoe staat het er dan voor met de waarheid van de rest van de premissen?

Dat je zou moeten kiezen voor de consumptie van dieren die een goed leven hebben gehad (premissie 2) lijkt mij ook waar. En dus is ook conclusie I, dat de consumptie van gefokte dieren niet goed is, volkomen waar. Problemen ontstaan bij de vierde premisse: Wild is het alternatief voor gefokte dieren.

De keuze is immers niet óf wild eten óf dieren uit de bio-industrie eten. Men kan ook vegetarisch eten. En tegenwoordig zijn er ook heel wat diervriendelijke en bio-dynamische slagers, die vlees verkopen van dieren die niet uit de bio-industrie komen en die derhalve bij lange na niet zo'n beroerd leven hebben geleid. Ongeacht of men hiervoor kiest of niet, moet vastgesteld worden dat er dus niet slechts twee mogelijkheden zijn maar zeker vier. De laatste premisse ziet dat over het hoofd en is daarom onwaar.

Nu zijn er mensen die het niet eens zijn met de bio-industrie, en toch geen vegetariër zijn en ook geen diervriendelijke slager in de buurt hebben. Die mensen eten dus van tijd tot tijd vlees dat afkomstig is uit de bio-industrie. Ik ben zo iemand. Misschien niet erg principiël, maar de werkelijkheid is soms harder dan de leer. Zou ik nu eigenlijk wild moeten gaan eten?

Nee, want er is nog een tweede reden waarom de vierde premisse niet deugt. Zelfs al zou wild het enige alternatief zijn voor vlees van gefokte dieren, dan nog is het de vraag of het alternatief niet erger is. Of aan het eten van wild niet aspecten kleven die zelf ook heel verkeerd zijn.

"Wild uit de Achterhoek" een fictie

Die kwalijke aspecten zijn er inderdaad. Op de eerste plaats is het een misvatting te denken dat het wild dat de poelier, het warenhuis en het driesterrenrestaurant aanbieden, allemaal rechtstreeks uit onze rustieke bossen komt. De kersen die 's zomers in de Betuwe langs de weg worden verkocht, zijn niet zelden afkomstig uit Italië. En zo is het ook met het "wild uit de Achterhoek"; China, Australië, Oost-Europa en Zuid-Amerika zijn de belangrijkste leveranciers. Slechts tien procent van de hazen die de poelier verkoopt zijn van Nederlandse herkomst. De rest is import. In Argentinië worden jaarlijks zo'n vijf miljoen hazen uitgevoerd naar Europa. Dat gaat er lang niet altijd weidelijk aan toe. In open vrachtwagens rijden

de Argentijnse jagers 's nachts de pampa op en verblinden de dieren met grote schijnwerpers die op de cabine zijn gemonteerd. Staande in de laadbak knallen de jagers er dan op los. Welke schade deze niets ontziende plundering toebrengt aan het lokale milieu, laat zich raden. En dat om hier in het rijke Westen de schijn op te houden van "eten van de natuur"!

Ook kan men er niet zeker van zijn dat het eten van wild uit verre oorden zonder risico's is: vorig jaar kwam aan het licht dat een Maastrichts importbedrijf van wild uit China zo'n vijftig ton aan konijn-, haze- en fazantebouten had ingevoerd, waarvan een deel het kankerverwekkende bestrijdingsmiddel beta-HCH bevatte.

Misstanden

Er kleven nog meer kwalijke kanten aan consumptie van wild. Fazanten worden speciaal ten behoeve van de jacht gekweekt in een situatie die niet veel beter is dan die van bio-industriekippen. Zij zitten zo dicht opeengepakt dat hun snavels worden ingebrand om te verhinderen dat ze elkaar bezeren. Wilde zwijnen worden tijdens drijfjachten beschoten met dum-dumkogels en niet zelden afschuwelijk verwond. Wie fazant of zwijn eet, werkt mee aan dit soort misstanden. In het algemeen geldt: wie mee doet met de romantische droom die "wild eten" heet, draagt bij aan de populariteit van de jacht en legimiteert zulke praktijken. De jagers zien zichzelf immers als de slagers die bos en veld intrekken en voor de consument dat "natuurlijke scharrelvlees" bemachtigen. Wildconsumptie is gunstig voor de PR van de jagers.

Afgedaan

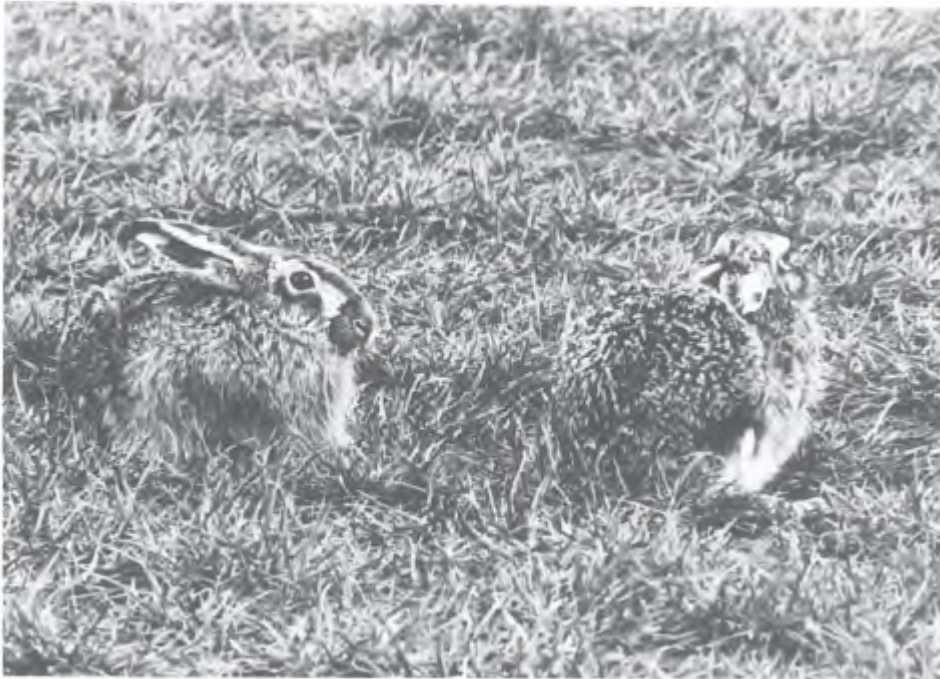
Zo gezien is wild het slechtst denkbare alternatief voor bio-industrie dieren. De vierde premisse is dus onwaar en daarmee stort het hele gebouw van de redenering in: zodra één premisse onwaar is, kan de conclusie niet meer staande gehouden worden. De consumptie van wild is dus niet goed. De jager als slager heeft afgedaan. •

Literatuur en Noten

- (1). Waldorp, N: Wild, het echte scharrelvlees. Agrarisch dagblad 24-12-1987.
- (2). Knip, K: Lonely trapper...Een broodjager op de 80ste breedtegraad. NRC Handelsblad 8-11-1988.
- (3). Kammen, M. van: Jagers verslaan anti's in TV-debat met 3-2. De Nederlandse Jager 1987(2): 433-434.
- (4). Kooij, R. van der: Kind en jacht. De Nederlandse Jager 1987(26): 620-621.
- (5). Koppel: Uit het veld van...De Nederlandse jager 1987(9): 227.
- (6). Het gaat hierom watersnip, houtsnip, goudplevier, kraakeend, pijlstaart, wintertaling, sloeënd, kuifeend, toppereend, tafeleend en patrijs.
- (7). Anonymus: Jagers mogen 'passende oogst' trekvogels schieten. Telegraaf 3-9-1988.
- (8). Noske, B: Huilen met de wolven. Amsterdam, 1988.

Vaststellen van jachtquota is geen oplossing voor achteruitgang

DE HAAS, HIJ RENDE VOORT

De kerstdagen naderen en dat gaat gepaard met een grotere activiteit in het veld. Jagers en geschoten hazen vormen het jaarlijks terugkerend winters decor: "De jacht op het haas, de flonkerende haas is toch nog de spil van het jagersjaar" ("Nederlandse Jager", nr. 21, 1988). En zo lang dat blijft, lijkt de haas niet af te kunnen komen van zijn status "algemeen voorkomend jachtwild". Maar dat het niet goed gaat met deze formidabele renner is al jaren bekend.

foto Henk Harmsen

Lodi Nauta

Teruggang

Vanaf de jaren zestig is internationaal een daling van het afschot van hazen gekonstateerd. Soms kon rechtstreeks een daling van populatiedichtheden gemeld worden. Zo liep in de Noordoostpolder het aantal per 100 ha terug van ca. 25 rond de jaren zestig tot ca. 10 in de jaren tachtig. Er zijn verder nauwelijks harde inventarisatiegegevens voor handen, maar de daling van de jachtstatistieken toont aan dat we ons geen illusies hoeven te maken. Zoals bekend moeten de oorzaken van de achteruitgang van de haas vooral gezocht worden in de toenemende intensivering van de landbouw: Machinale bewerking, grote monokulturen en de verdwijning van kleinere landschapselementen. De milieuvervuiling eist haar tol, maar het is niet duidelijk hoe en in wat voor mate. Verhoogde sterfte door vergiftiging door pesticiden is gekonstateerd. De haas kan zelfs als indicator dienen voor het bepa-

len van (te hoge) concentraties zware metalen.

Maar ondanks enkele uitgebreide, recente studies over de haas zijn algemene uitspraken nauwelijks te doen. Het ontbreekt dikwijls aan hard cijfermateriaal. De hazenstand kan bovendien van streek tot streek en van jaar tot jaar sterk verschillen. Veranderde weersomstandigheden, regionale verschillen in grondgebruik en tijds- en plaatsafhankelijk voedselaanbod maken het beeld er niet gemakkelijker op.

Jacht

De invloed van jacht is uiteraard omstreeden. Als er meer en zwaardere factoren in het spel zijn is het moeilijk een minder belangrijke faktor apart te beschouwen. Het lijkt evenwel nauwelijks twijfel dat de hoge jachtdruk in West-Europa een negatieve bijdrage levert aan de ontwikkeling van de hazenstand. Studies over de relatie tussen overlevingskansen en bejaging tonen aan dat onbejaagde populaties het duidelijk beter doen dan bejaagde.

Zolang echter een soort niet direkt be-

dreigd is, lijkt er geen vuiltje aan de lucht. Enkel een fikse epidemie, zoals onder de zeehonden, lijkt de gemeente wakker te kunnen schudden. En zelfs al zou er een 'hazepest' uitbreken, dan is het twijfelachtig of er wat gedaan zou worden. Niet elk dier kan nationale trots zijn.

Afschotquota

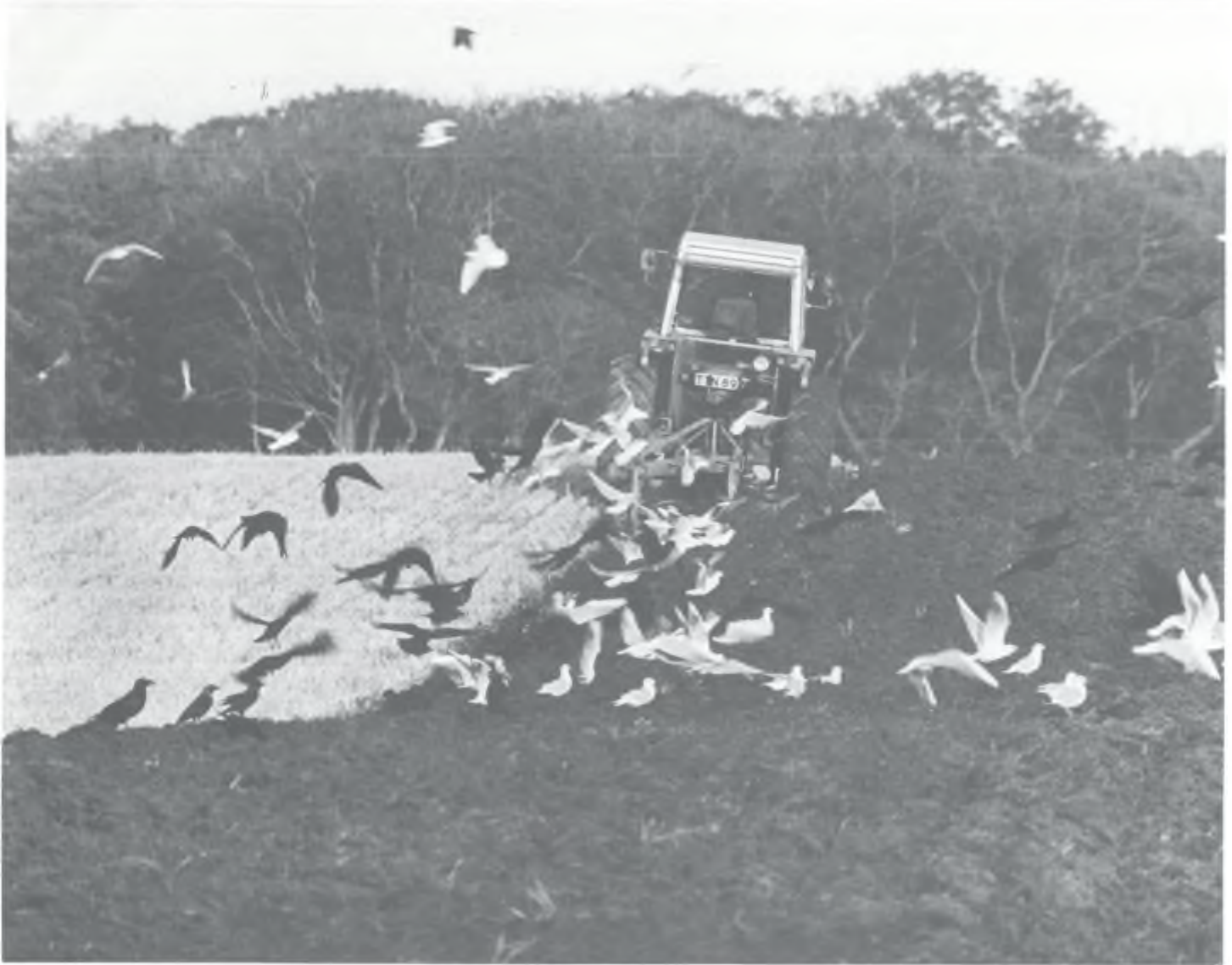
Om toch wat te ondernemen heeft het Vlaams Zoogdierkundig Overleg voorgesteld om jachtquota's vast te stellen. Op basis van het voortplantingssukses zou bepaald moeten worden hoe hoog het afschot in het jachtseizoen (15 okt-31 dec) mag zijn. En om rekening te houden met plaatselijke verschillen zouden dergelijke jachtquota's regionaal vastgesteld moeten worden. Op deze manier hoopt men een hard teruglopende stand tijdig te ontdekken om dan de quota's te vermindere of de jacht op te schorten.

Nieuw is deze aanpak niet en de bezwaren die er tegen in te brengen zijn ook niet. Om jachtquota's vast te stellen moet ieder jaar de populatie nauwkeurig geïnventariseerd worden, voordat er jongen zijn. Dit zou nog een tweede keer moeten gebeuren als er jongen zijn om zo de aanwezigheid vast te stellen. Maar bekend is dat er zeer veel jonge hazen nog voor het jachtseizoen sterven, vooral door koude, natte zomers en slecht voedselaanbod. Een derde inventarisatie vlak voor het aanbreeken van die 15e oktober zou dan uitsluitend moeten geven over het definitieve aantal hazen dat er feitelijk is. Vervolgens kan men aftreksommetjes maken die resulteren in jachtquota's; en deze gehele procedure voor elke regio.

Jagersredenatie

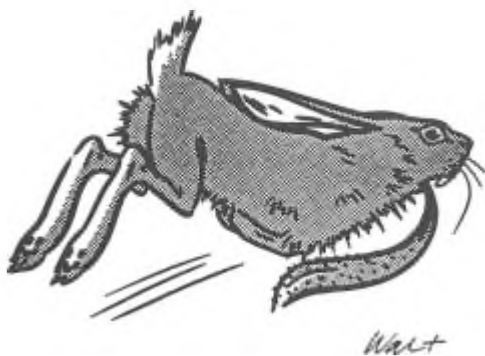
Hoe hard er ook allerlei gegevens gewenst en nodig zijn, het is duidelijk dat deze procedure onuitvoerbaar is. Het hele leger vogelaars zou er bij ingezet moeten worden. En als bovendien bedacht wordt hoe moeilijk hazen zich laten inventariseren, dan wordt realisering steeds onwaarschijnlijker. Natuurlijk komt men met een natte vinger en een jagersredenatie al een heel eind, maar dat zullen onze Vlaamse vrienden niet bedoeld hebben.

Een dergelijke "redenatie" kan al gauw samengevat worden met het Oudhollandse spreekwoord "Wie spaart, die heeft wat", zoals de titel van een artikel in de "Nederlandse Jager" aangeeft (nr. 21, 1988): "Als je nu inschrijft op de nieuwe Staatslening, dan krijg je 6,25% rente, maar als je hazen spaart in een goede biotoop dan is de rente soms 100% en dan is het toch wel de moeite om er even stil bij te staan". Onverstandig afschot levert magere jaren. Maar als je "nu zo'n oude haas aan de pels probeert te komen" (betekent: afschieten) dan doe je op zo'n manier geen schade aan de stand, integendeel, het is een zalige opruiming". Is dit cynisme? Nee, dit is een jager die hardop redeneert en de redenering gaat verder: "Zo'n opruiming is noodzakelijk, omdat

Het aantal hazen is vooral gedaald door veranderingen in de landbouw. foto Jacques van der Neut.

OPZIJ!
IK BEN OP
WEG NAAR
STILLE
NACHT!!

die oude rakkers de jonge hazen verjagen naar de buitenkanten van een veld of zelfs over de grenzen heen". Maar dit is inderdaad schandalig! Zomaar je jongere collega-haas de deur wijzen. Wie weet vestigt dat beest zich wel in een ander jachtveld, dan ben jij hem mooi kwijt!

Stop die jacht!

Mensen met een dergelijke kijk op dieren en natuurlijke mechanismen moet je geen inventarisaties laten doen. Dieren zijn geen aandelen; natuurlijke mechanismen kunnen niet herleid worden tot rekensommetjes. Maar zijn jachtquota's dan niet wenselijk in zoverre dat ze tenminste een bepaald maximum stellen? Is het niet de politiek van het meest haalbare? Uit bovenstaande blijkt dat ik geen vertrouwen heb in quota's die opgesteld worden door de belanghebbers zelf. Bovendien is er geen enkele instantie die kan controleren of jagers zich aan de quota's houden, zeker niet als die maxima regionaal verschillend zijn. Jagers zullen wel beweren dat ze zich zelf in de vingers zouden snijden als de quota's aan de laars worden gelapt. Maar de achteruitgang van de hazenstand laat zien dat jagers zichzelf liever in de vingers snijden dan

hun aantal jachtdagen beperken.

Zolang ecologisch onderzoek en inventarisaties nog op eigen benen kunnen staan, moet eerst via die weg gepoogd worden te overtuigen. We kunnen anders wel voor elk dier quota's gaan opstellen, te beginnen met de elf soorten op welke Vogelbescherming, op instigatie van de SKF, totale afschaffing van de jacht bepleit.

Het is al erg genoeg dat natuurbeschermers in het defensief zijn, dat zij eerst moeten aantonen waarom jacht schadelijk is alvorens men eventueel wil luisteren. Daarom moet er overtuigd worden. Het grote publiek moet weten dat hazen leuker zijn in het veld dan op tafel. De overheid moet weten dat het niet goed gaat met de haas en dat er dringend maatregelen genomen moeten worden. En de jagers? Die moeten weten dat een "zalige opruiming" alleen die opruiming is waarbij geweren het slachtoffer zijn. •

Literatuur

- Allaerts, W. (1988). De Europese Haas bedreigd? *Wielewaal* jrg 54(mei): 102-6
- Broekhuizen, S. (1982). Hazen in Nederland. Wageningen (proefschrift)
- Ruitenbeek, W. (1985). Liever geen haas met kerst. *Argus* 9(4): 5-8

KORT NIEUWS

Schrikbarende achteruitgang visfauna

Volgens de Stichting Natuur en Milieu is het niet best gesteld met onze visfauna. Op een persconferentie van de Stichting werd verteld dat er van de 46 soorten inheemse zoetwatervissen die er aan het begin van deze eeuw nog bij ons rondzwommen, nu zeker 20 soorten uitgestorven of sterk bedreigd zijn. Nog eens 17 vissen (waaronder soorten als snoek, paling, stekelbaars) zijn zeldzaam geworden. Volgens Natuur en Milieu is de watervervuiling, en dan vooral de vervuiling met zware metalen, de hoofdoorzaak van deze ellende. Er zal dan ook harder moeten worden gewerkt aan het terugdringen van de vervuiling, het Rijn-actie programma acht men onvoldoende. Verder hebben ook ingrepen in de waterhuishouding (rechttrekken van beken en rivieren, aanleg van sluizen en stuwen) en het uitzetten van exotische vissoorten (zoals snoekbaars, graskarper) bijgedragen tot de teloorgang van onze visfauna. De aanleg van visstrappen kan helpen wat betreft het eerste punt. Het tweede punt is aanzienlijk moeilijker op te lossen.

Overigens is er ook een inheemse vissoort waarmee het juist heel goed gaat: de Brasem. Door de vertroebeling van het water en de afname van de snoek is deze soort aan een geweldige opmars bezig. Niet dat we daar nou zo blij mee moeten zijn! Brasems woelen de bodem om op zoek naar voedsel, en brengen zo het fosfaat daarin weer in circulatie. Verder eten ze het dierlijk plankton op, waardoor algen in aantal toe kunnen nemen, zodat de troebelheid van het water ook weer toeneemt. Dit geeft weer minder levenskansen voor snoeken, baarzen en rietvoorns. Er is grondig onderzoek nodig om te weten te komen hoe deze "verbraseming" van ons oppervlaktewater te doorbreken is.

RD

Raakgeschoten, maai toch ook mis

In onze serie over jagersblunders presenteren wij u een tweetal bijzondere gevallen. Van het eerste wordt melding gemaakt in "De Nederlandse

Jacht op lokganzen nu definitief afgeschaft

Grazende kolganzen. foto Jacques van der Neut.

Eindelijk heeft Braks écht iets voor de ganzen gedaan. Het gebruik van levende lokganzen bij de ganzenjacht is met ingang van 19 oktober jongstleden definitief verboden. De overgangsregeling die tot nu toe van gelding was, is daarmee komen te vervallen. Elke jager die nu nog op het gebruik van levende lokganzen betrapt wordt, raakt voor maximaal vijf jaar z'n jachtvergunning kwijt. Het lijkt niet veel, zo'n stapje, als je de tienduizenden per jaar geschoten ganzen en de jachthuttenkermis op sommige plaatsen in ons land in ogenschouw neemt. Toch is het wel degelijk belangrijk. Het best kan dat altijd afgemeten worden aan de reacties van de Nederlandse jagers. "Bijzonder spijtig dat deze oude, typisch Nederlandse jachtvorm nu niet meer

Jager", dus dat zal ongetwijfeld waar zijn. Beschreven wordt een jachtpartij waarbij een oude jagerman pardoes een groene specht naar de eeuwige jachtvelden schoot. Hij dacht dat het een ekster was. "Ben je soms kleurenblind?" vroeg de jachttopzichter. Wie beide vogelsoorten kent, kan alleen maar vermoeden dat er wat meer met het gezichtsvermogen van de schietlustige aan de hand was. Hoewel, hij had wel raak geschoten.

Een ernstiger geval vond plaats in Duitsland, waar Nederlandse commando's, bezig met het uitvoeren van hun dienstplicht, door een Duitse jager voor een kudde wilde zwijnen werden aangezien. Ook deze jager schoot er niet naast en een militair belandde ernstig gewond in het ziekenhuis. Deze missers zijn overigens kinderspel vergeleken met Italiaanse toestanden. Bij de opening van het jachtseizoen daar werden, volgens traditionele gebruiken, naast honderden vogels ook zes mensen doodgeschoten. Onder hen was een tienjarige jongen, die bij een fietstochtje in het gezicht werd geraakt.

RD

mag", zo vertelde men de kranten. "Er verdwijnt een stukje cultuurhistorie". Och, verdwijnen... samen met prachtige oude Nederlandse jachtvormen als dassenbijten, ottermoppen en de jacht op korhoenders behoort ook de jacht met lokganzen nu definitief tot de Vaderlandse Geschiedenis. Alleen niet tot de meest verheffende hoofdstukken daarvan.

RD

op de zelfde lijn

De Milieuwinkel te Amsterdam heeft haar naam veranderd in "Milieubook". Men kreeg teveel mensen aan de deur die adviezen wilden over alternatieve tuinrichting of het actievoorren tegen een lakse overheid. Dat was niet helemaal de bedoeling, al kan men ongetwijfeld boeken over deze onderwerpen bij Milieubook vinden. Onlangs heeft deze stichting haar nieuwe catalogus uitgegeven. Hierin zijn meer dan 350 natuur- en milieu-publicaties die het afgelopen jaar verschenen, kort beschreven en overzichtelijk gerangschikt. Van Derde Wereld tot zure regen, van natuur tot wetgeving. Alle publicaties zijn te bestellen bij Milieubook. De catalogus kunt u bestellen door het overmaken van f 2,25 op gironummer 3150252 onder vermelding van "catalogus A 1988", of door te bellen naar 020-244989.

Dick Rindahl/MSUS

Coyote gevangen in leghold-trap. Eén van de pijnlijkste methoden om dieren te vangen. De leghold-trap is in de meeste West-Europese landen verboden. Er wordt echter nog steeds bont ingevoerd waarvoor de dieren met de leghold-trap gevangen zijn

Fred Heiss

80 cm lang, 30 cm hoog, 40 cm breed: dat is de leefruimte van een nerts. In de natuur beschikt de nerts over enkele hectares

Fred Heiss

Om het "welzijn" van vossen wat op te krikken experimenteert men met meer vossen in een kooi

POSTBUS 589, LEEUWARDEN, GIRO: 3799

BONT
VOOR DIEREN

Nederland is de grootste bont-exporteur van West-Europa. 300 Nertsenfarms waar bijna 2 miljoen dieren gefokt worden

ABC Opgeheven; Bont voor dieren gaat door!

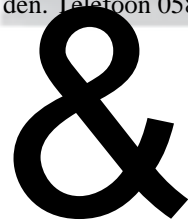
Het Anti-Bont comité heeft bereikt waar elke actiegroep naar streeft: jezelf op kunnen heffen, omdat het gestelde doel bereikt is. Door de voorlichtingsacties van het ABC (een samenwerkingsverband van Dierenbescherming, de Stichting Kritisch Faunabeheer en Lekker Dier) daalde de bontomzet in Nederland in zes jaar tijd met 90 %. In Nederland draagt vrijwel niemand meer bont, en het ABC had zichzelf overbodig gemaakt. Het opheffen van het comité was dus een logische stap.

Toch is er nog meer te doen in Nederland. Hoewel wij dus nauwelijks bont dragen, zijn er wel nog zo'n 300 pelsdierfokkerijen waar elk jaar twee miljoen dieren (vooral nertsen en vossen) worden afgemaakt om te gaan dienen als jas. Deze produkten zijn vooral voor de export bedoeld. De grootste afnemers zitten in Duitsland, Amerika, Japan, Italië en Spanje. Vooral in de laatste twee landen zijn, vanwege de strenge winters, bontjassen natuurlijk hard nodig.

Om nu deze vorm van dierenkwellerij aan te gaan pakken, hebben de bovvermelde organisaties "Bont voor Dieren" in het leven geroepen. Deze nieuwe stichting gaat zich van dezelfde wapens bedienen als het succesvolle ABC: voorlichting en het uitoefenen van politieke druk. Een petitiecampagne is al in volle gang. Men zal ook gaan deelnemen aan de internationale "no fur" actie, die dit najaar van start is gegaan. Eigenlijk onnodig te zeggen dat ook "bont voor dieren" onze steun verdient. Geen zinnige Nederlander draagt nog bont, maar wel worden er elke minuut vier dieren in een pelsdierfokkerij afgemaakt.

Onder de aanhangers van de nieuwe stichting zal zich ongetwijfeld ook onze minister van Landbouw en Visserij gaan scharen. De bijtende ammoniakmest, die door de fokkerijen wordt geproduceerd, is hem immers al enige tijd een behoorlijke doorn in het oog.

Voor meer informatie: Stichting Bont voor Dieren, postbus 589, 8901 BJ Leeuwarden. Telefoon 058-151628. Giro 3799.

De emotionele jager

Jagers willen natuurbeschermers nogal eens een teveel aan emotionaliteit aanwrijven. Door teveel medelijden met de zielige edelherten en fazanten verliezen de natuurbescher-

mers uit het oog, dat een verantwoord faunabeheer juist zo gediend is met het eerst voeren en vervolgens afschieten van deze diertjes. Zij, stoere jagermannen, hebben uiteraard geen last van emoties. Dat is goed voor verwekelijkte stadsbewoners. Zij dienen slechts de wetenschap en het geweer! Dit verwijt van overheersende emotionaliteit kwam ook weer naar voren bij de veroordeling van de (overigens succesvol verlopende) actie van Vogelbescherming tegen het schieten van vogelsoorten als houtsnip, zomertaling en patrijs.

In dit licht is het aardig om eens te lezen wat A.A.H.Klees, vroegere pr-man van de jagersclub, in de "Nederlandse Jager" in een open brief schrijft. Zijn

laatste zin luidt (even ademhalen): "Daar Vogelbescherming aan de Nederlandse gemeenteraden en andere jachtgerechtigde grondeigenaren/grondgebruikers gezonden brief geen wezenlijke bijdrage aan de bescherming en/of instandhouding van de daarin opgesomde vogelsoorten biedt, halve waarheden en verdraaiingen der feitelijkheden bevat, inspeelt op bij het lekenpubliek levende valse sentimenten, alsmede op discriminatie en insinuerende wijze de bonafide Nederlandse jagers in een kwalijk daglicht zet met de duidelijke bedoeling hen in de vrije uitoefening van hun nuttige vrijetijdsbesteding op slinkse wijze aan banden te leggen danwel hun dit handwerk helemaal onmogelijk te maken, wens ik mij als lid dier vereniging volledig van deze onwaarachtige en onze vereniging wel zeer onwaardige brief te distantiëren." Bent u daar nog?

Wat valt er aan deze zin, naast het uitermate kromme Nederlands, verder nog op? Juist, de emotionaliteit! "halve waarheden", "inspelen op valse sentimenten", "de bonafide jager in een kwaad daglicht", "op slinkse wijze de nuttige hobby aan banden leggen", "discriminatie en insinuatie" ... de emoties druipen er aan alle kanten van af. Voortaan mag u elke jager, die uw emotionaliteit in een discussie als een wapen tegen u gebruikt, dit citaat van Klees voorhouden en vervolgens in z'n gezicht uitlachen.

RD

RD

Jachthondenwedstrijden bij Staatsbosbeheer

Afgelopen oktober vonden in terreinen van Staatsbosbeheer op Texel de Internationale Veldwedstrijden voor jachthonden plaats. Bij deze wedstrijden worden zo'n 60 honden tijdens een jachtpartij, waarbij geschoten wordt op levende dieren, beoordeeld op hun prestaties als jachthond. De betrokken terreinen zijn volgens

Grazende vogels op het boerenland

Staatsbosbeheer zelf "broedgebied en pleisterplaats voor watervogels en steltlopers, en faunistisch belangrijk". De wedstrijd is mogelijk gemaakt door een ontheffing art.27 van de jachtwet, waardoor in het kader van de wedstrijd op soorten gejaagd mocht worden waarop de jacht op dat moment gesloten was.

De stichting Kritisch Faunabeheer heeft aan de directeur van Staatsbosbeheer in een telegram afgelasting van de wedstrijden geëist. Verder sprak zij haar afschuw uit over het feit dat Staatsbosbeheer Texel en het ministerie van Landbouw en Visserij actief meewerken aan dit soort wrede spelletjes. SBB trok zich bitter weinig van het telegram aan.

Het Centrum Landbouw en Milieu (CLM) is een organisatie die ijvert voor een milieuvriendelijke landbouw zonder rendementsverlies voor de boeren. Nu zijn de belangen van het natuurlijk milieu en de economische belangen van de boeren zoals we weten nogal eens strijdig, en een dergelijke opstelling kan dus vraagtekens oproepen. In de praktijk betekent het dat het CLM voorlichting geeft aan boeren over de mogelijkheden binnen een moderne, intensieve bedrijfsvoering toch zoveel mogelijk rekening te houden met de natuur. Enkele jaren geleden resulteerde dat in de samen met Vogelbescherming uitgegeven brochure "Boeren met weidevogels", waarin met praktische tips werd uitgelegd hoe bij een intensieve bedrijfsvoering in de melkveehouderij toch zoveel mogelijk weidevogels hun jongen groot kunnen brengen. Onlangs verscheen in samenwerking met de Waddenvereniging volgens hetzelfde recept de brochure "Grazende vogels op boerenland".

Deze brochure begint met algemene relevante biologische informatie over de diverse soorten vogels die regelmatig op boerenland fourageren. Dat zijn zes soorten ganzen, drie soorten zwanen, smienten en meerkoeten. Volgens wordt nuchter op een rij gezet waar, wanneer en voor welke gewassen schade door deze vogels op kan treden. Dat begrazing door vogels soms ook voordelig is, wordt niet verzwegen. De brochure besluit met tactische tips, om zonder rendementsverlies de schade zoveel mogelijk te beperken. Vooral verjagingsmiddelen en -methoden krijgen de aandacht, waarbij opvalt dat afschot beschreven wordt als één van de verjagingsme-

thoden, niet slechter, maar zeker ook niet beter dan andere methoden. In agrarische kringen een opvallend zakelijk standpunt!

Alternatieve verjagingsmethoden krijgen veel meer aandacht. Terecht wordt sterk benadrukt dat verjaging geen zin heeft als er geen opvanggebieden in de buurt zijn, waar de vogels naar kunnen uitwijken en waar ze met rust gelaten worden. Anders verplaatst je het probleem slechts naar het land van je buurman. Helaas wordt daarbij niet vermeld dat verjaging meer vliegen en daarom meer eten en meer schade betekent. De brochure beschrijft enkele samenwerkingsprojecten waarbij boeren van eenzelfde regio erin slaagden gezamenlijk voor voldoende rustgebieden te zorgen op percelen die niet schadegevoelig zijn. Verder geeft de brochure voorlichting over de wijze waarop boeren bij toch optredende schade vergoedingen kunnen claimen.

De geschetste benadering zou bij kunnen dragen tot een toleranter houding van boeren ten opzichte van op hun land grazende ganzen, zwanen, smienten en meerkoeten, en tot een betere verstandhouding tussen boeren en natuurbeschermers. Dat neemt niet weg dat hiernaast uitbreiding van de reservaten en de relatienotagebieden noodzakelijk blijft. In alle gevallen betekent het dat gastvrijheid voor de ganzen en andere grazende watervogels geld kost. Voorlopig heeft Braks dat er niet voor over en dat is diep treurig.

Wim Ruitenbeek

"Grazende vogels op boerenland". Uitgave Centrum Landbouw en Milieu en Waddenvereniging.

U moet nú kiezen.

Elke minuut worden er in Nederland 4 pelsdieren onschuldig ter dood veroordeeld. Onder erbarmelijke omstandigheden wachten ze 't moment af dat ze hun vel moeten inleveren. Omdat er in diverse landen nog steeds mensen zijn die bont kopen, Nederland is met 2.000.000 doden per jaar de grootste bont-exporteur van West-Europa. Met uw hulp kunnen we daar iets aan doen. Elke minuut van twijfel kost dierenlevens. Kies daarom nú.

BONT VOOR DIEREN

Ik steun "Bont voor Dieren" in haar strijd tegen onnodig dierenleed. Stuur mij meer informatie en een acceptatiekaart van _____ (FAX- of e-mail)

NAAM:

ADRES:

POSTCODE + WOONPLAATS:

Bont voor Dieren, Postbus 589, 8901 JY Leeuwarden. Directe stenten kan ook: 06-3799

● B.V. Bont voor Dieren is een samenwerkingsverband van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren, Stichting Leuker Dier en Stichting Kritisch Faunabeheer en neemt deel aan de wereldwijde NoFur campagne van de World Society for the Protection of Animals (WSPA).

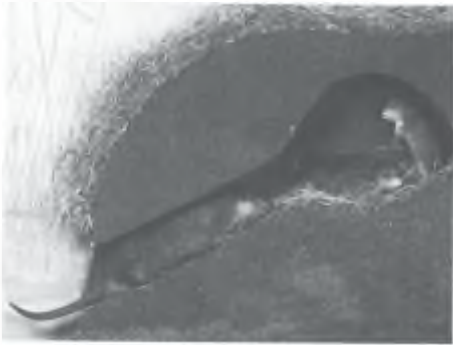
Jagers wringen zich in bochten

"Opening van de jacht op donateurs!" zo viel in "De Nederlandse Jager" onlangs te lezen. Dit betekent niet, dat men de jagersstand gezond wil maken door het afschieten van oude en zieke jagers (er zijn immers geen natuurlijke predatoren meer!) en ook niet, dat men eindelijk een middel heeft bedacht om van de SKF af te komen. Het is slechts de titel van de nieuwe ledenwerf-campagne van de jagersclub. Een wansmakelijke titel, dat zeker, maar hij dekt wel volledig de lading. Wat is de bedoeling? Elke jager geeft naam en adres van wat vrienden, vijanden of volslagen onbekenden aan de KNJV door. Voor elke doorgegeven naam maakt hij vervolgens een geldbedrag over. Diegenen die aldus in het bestand van de KNJV

terecht komen, kunnen zich dan drie-maal per jaar gratis een bult lachen met een speciaalnummer van het jagersblad.

Ervaringen uit het verleden leren, dat dit soort acties vaak veel succes heeft. Kapitaalcrachtige sympatisanten kunnen zo, met een telefoonboek in de hand, half Nederland lid maken. Wat natuurlijk niet betekent dat half Nederland dat dan ook leuk moet vinden. In elk geval weet u straks hoe u die ongevraagde Nederlandse Jagers op uw trap aan uw burens ("Vuile Dierenbeul!") moet verklaren.

Onderzoek naar muskusrat afgerond

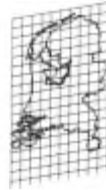
Opgezette muskusratten tonen hoe een hol eruitziet. foto Rijksmuseum voor natuurlijke historie, Leiden.

Aan de Landbouwniversiteit te Wageningen is men bezig met het afronden van een onderzoek naar het gedrag van de muskusrat en de effectiviteit van diverse bestrijdingsmethoden. Er werden laboratoriumproeven gedaan, en populaties in een grote buitenkooi en in het veld werden bestudeerd. Het onderzoek leverde vooral kennis over de biologie en de leefwijze van de muskusrat op. Zo bleek dat bij het voedselzoeken vooral de geur een rol speelt. Verder is herinnering belangrijk: de dieren hebben een voorkeur voor bekende plekken. Muskusratten bleken vooral 's nachts actief te zijn. De activiteiten worden beïnvloed door het weer, het seizoen, en de groepssamenstelling. De in het wild bestudeerde dieren waren vrij honkvast. Ze werden meestal niet verder dan 350 meter van de plaats waar ze waren gemerkt weer teruggevangen. Sommige muskusratten zijn echter zeer doortastend; één exemplaar werd veertig kilometer van de merkplaats teruggevangen. Het dier moest bij zijn tocht (door het Valleikanaal te Amersfoort) zo'n zestig ingegraven muskusrattenfukken gepasseerd zijn. Het Wageningse onderzoek heeft weinig praktische aanwijzingen voor de bestrijding opgeleverd. Het gebruik van klemmen, met appel of winterpeen als lokaas, schijnt toch de beste resultaten op te leveren. De muskusratten worden hierdoor ook het snelst gedood. In het buitenland wordt hier en daar vergiftigd lokaas gebruikt. Dan kan het zes tot twaalf dagen

duren voor de dieren dood zijn. Het Rijksinstituut voor Natuurbeheer is nog bezig met een veldonderzoek naar muskusratten. Over een jaar of drie hoopt men dit af te ronden. RD

Bron: Nieuws uit Wageningen nr. 48 (1988).

Regio Nieuws

Vogels in en om Den Haag

Het vogeltuinenbeheer in Den Haag is vooral gericht op zangvogels. De kneu is met weinig tevreden. foto Erik-Jan Ouwkerk.

De Haagse vereniging voor vogelbescherming is met zijn ruim duizend leden één der grootste vogelwachten van ons land. Men is tevens zeer actief. Naast de gebruikelijke excursies en ledenavonden heeft men bijvoorbeeld het beheer over dertien zogenaamde "vogeltuinen". Dit zijn kleine gebiedjes die merendeels binnen de bebouwde kom liggen. Het beheer bestaat uit het optimaliseren van de gebiedjes voor vooral zangvogels, en uit het weren van ongewenste bezoekers. Daarnaast worden de broedvogels van de gebiedjes nauwkeurig geïnventariseerd. Deze inventarisaties strekken zich ook uit tot de parken die in en om Den Haag liggen. De resultaten van deze inventariserende werkzaamheden van de "Haagse" werden dit jaar voor het eerst gebundeld in één verslag, dat aldus vrijwel het gehele groengebied van Den Haag bestrijkt. In dit verslag worden van alle gebiedjes de bekende overzichtslijsten met aantallen broedende vogels gegeven. Daarnaast staan dan de opmerkingen van de verschillende beheerders over het reilen en zeilen van het natuurbeschermingswerk. Wat hierbij opvalt is de "tuiniersmentaliteit" van sommige beheerders.

Andere mensen ("infiltranten" worden ze hier en daar genoemd) worden zoveel mogelijk uit de te beheren gebieden geweerd. Als dat niet mogelijk is, bijvoorbeeld bij openbare parken, dan leidt dat tot ontevreden gemopper bij de beheerders. Eén van hen maakt het wel erg bont. Hij beklagt zich over "kinderen die lopen rond te schreeuwen". Dat is volgens hem slecht voor de ransuilen. Maar stadsparken zijn toch ook bedoeld om kinderen met de natuur in aanraking te brengen? Dat dat af en toe met wat geschreeuw gepaard gaat lijkt me moeilijk te vermijden. De mentaliteit van "dit gebied is van mij en van mijn vogeltjes" komt helaas toch altijd weer terug bij natuurbeheerders. Dat betekent natuurlijk niet dat het werk van de Haagse niet goed zou zijn. Integendeel, waren alle vogelwachten maar zo actief. Over het verslag zelf kan opgemerkt worden dat het overzichtelijk is en dat het handig is om alle inventarisatiegegevens van gebieden rond Den Haag zo bij elkaar te hebben. Een prima initiatief. Enkele aanmerkingen: het is jammer dat er verschillende inventarisatiemethoden door elkaar heen worden gebruikt. En verder blijft de bebouwde kom van Den Haag (zoals gebruikelijk bij vogelinventarisaties) buiten beschouwing. En ik ben juist zo benieuwd hoeveel gierzwaluwen, zwarte roodstaarten, spreuwen daar nu precies broeden. Maar je kan nu eenmaal niet alles tegelijk doen. Misschien iets voor volgend jaar?

RD

Haagse vogelbescherming: Vogels in en om Den Haag.

Inventarisatierapport 1987, 59 blz. Te bestellen door overmaking van 9 gulden op giro 3586185 t.n.v. Penningmeester Haagse vogelbescherming, onder vermelding van "inventarisatierapport 1987".

Toename zangvogelvangst

De afdeling Limburg van de SKF heeft de volgens haar sterk toegenomen illegale zangvogelvangst in Limburg in de publiciteit gebracht. Elk jaar worden ongeveer honderd illegale vogelvangsters door de Algemene Inspectie Dienst (die dus niet alleen vissers vangt) op de bon geslingerd. Dit is echter maar het topje van de ijsberg.

Volgens de Limburgse SKF'ers worden er elk jaar tijdens de najaarstrek duizenden zangvogels gevangen, waarbij vooral putters en sijen de piek zijn. De rest van hun levens moeten zij dan in kooitjes slijten. Nooit meer naar het Zuiden.

Een probleem bij het aanpakken van deze grootscheepse wetsovertredingen is, dat men de vangsters op heterdaad moet betrappen. Alleen het gebruik van een klapnet is verboden, het bezit ervan niet. Wellicht kan het Ministerie de zaken hier wat makkelijker maken voor de toch al zo geplaagde AID. Wat moet je anders met een klapnet doen dan illegaal vogeltjes vangen?

De das in Nederland

De vereniging "Das en Boom" is een rare eend in de natuurbeschermings-bij. Niet zozeer vanwege de wat merkwaardige, op een klein hokje duidende naam-tenslotte bestaan er ook nog clubs als de "Vereniging tot Behoud van de Overdiemer Binnenpolder" en de "Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert"-maar meer vanwege haar innige banden met de eveneens merkwaardige "Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging".

Op de game fair van 1987 overhandigden glimlachende jagermannen de voorzitter van Das en Boom een aardig geldbedrag. Geregeld verschijnen er vriendelijke woorden over de Vereniging in het jagersblad, en foldermateriaal van Das en Boom is niet zelden door de KNJV medegefinancierd. En dat is merkwaardig, want Das en Boom heeft als doelstelling "Het behoud van de inheemse marterachtigen en hun leefgebied", terwijl de Jagersvereniging de predatorcontrole nog altijd hoog in het vaandel draagt. De "Nederlandse Jager", het clubblad, staat vol met bloeddorstige verhalen over de wandaden die bunzingen, hermelijnen en vooral vossen aanrichten. "Bestrijd deze rakkers te vuur en te zwaard", is de boodschap. Of, zoals een oude groenrok het op het onlangs gehouden symposium Faunabeheer uitdrukte: "Jacht is niet wreed, maar het op laten eten van dieren door dat roofdier (waarmee hij roofdieren bedoelde, RD), dat is pas wreed!".

Wat moet een zichzelf respecterende dierenbeschermingsclub bij zo'n vereniging? Niets, zou ik zo zeggen. Er lijken twee mogelijkheden voor de vriendschapsbanden tussen Das en Boom en KNJV te bestaan: ófwel Das en Boom is slechts een natuurvriendelijk KNJV-visitekaartje, een alibi voor de buitenwacht; ófwel Das en Boom wordt gevormd door dusdanig bevlogen mensen, dat het ze niet uitmaakt waar hun geld vandaan komt en wat daar de consequenties van zijn.

Wie de voorzitter van Das en Boom, J.J.Dirkmaat, wel eens een lezing heeft zien geven weet dat de tweede mogelijkheid de juiste moet zijn. Het betreft hier inderdaad een zéér bevlogen iemand, die altijd z'n spreektijd overschrijdt en soms zelfs letterlijk achter de microfoon vandaan gesleurd moet worden. Deze Dirkmaat nu heeft een boek geschreven over de Dassen in Nederland. En, zoals verwacht kon worden, het boek is net zo bevolgen als de man zelf.

Op prettig cynische en vooral persoonlijke wijze ("het stro was warm en rook naar das") worden de lotgevallen van de dassen in Nederland beschreven. Rond de eeuwwisseling vormde het afwisselende cultuurlandschap in het Oosten en Zuiden van ons land een waar dassenparadijs. Een heksenjachtachtige vervolging was er de oorzaak van, dat er in 1960 nog maar zo'n 2200 dassen in Nederland leefden. Volgens Dirkmaat werden argumenten als "dassen vreten alle fazanten en konijnen op", "dassen breken in in kippenhokken en eendenkooien", "er zijn er toch teveel" enzovoort gebruikt om deze slachtpartij te rechtvaardigen. "Zo'n jager lijkt wel de schepper van de natuur die rechtertje kan spelen over alles wat leeft", zo oordeelt de schrijver. Een vergelijking met de huidige vossenjacht dringt zich hierbij onweerstaanbaar op, maar wordt door Dirkmaat niet echt doorgetrokken.

Na 1960, toen de jacht op de nog over zijnde dassen gesloten werd, doemden er nieuwe gevaren op: wegaanleg, woningbouw, intensieve landbouw, de sloop van het aloude kleinschalige cultuurlandschap. De weinige overgebleven dassenburchten raakten steeds verder geïsoleerd. Nu zijn er volgens Dirkmaat nog maar 1200 dassen in Nederland. Willen we die behouden, dan moet er het nodige gebeuren. De aanpassing van kanaaloevers en de aanleg van dassentunnels onder wegen helpen een

Zó zien maar al teveel jagers predatoren nog het liefst. Gisteren de das, vandaag de vos. foto Johan Webbink.

beetje; het ontwikkelen van een afdoende ecologische infrastructuur, waardoor de isolatie tussen de verschillende burchten verminderd kan worden, des te meer.

In de laatste hoofdstukken draaft Dirkmaat vrolijk door en schopt stevig tegen het plan Ooievaar, de beveruitzettingen in de Biesbosch en Midas Dekkers aan. Maak je niet druk om het ontwikkelen van oerbos- zorg eerst maar eens dat de bomen die we nog hebben overlevingskansen hebben, zo luidt zijn boodschap. Geen zwarte ooievaars; eerst de witte terug. Geen bevers, eerst maar eens otters. Met die stellingname ben ik het niet direct eens, maar wat discussie over de richting die de natuurbescherming in dient te gaan slaan kan nooit kwaad. Dirkmaat heeft een aantrekkelijk en snel boek geschreven. De kwezelige betwetertoon, die veel natuurboeken nog altijd kenmerkt, heeft hij weten te vermijden. Hij slaat weliswaar meer dan eens volslagen op hol, waardoor je de indruk krijgt dat de das toch echt het enige leuke dier uit onze hele fauna is, maar dat mag de pret niet drukken: zijn boodschap komt over. Een minpunt van dit boek is het ontbreken van een literatuurlijst. Zeker waar zo veelvuldig uit andermans onderzoek wordt geput is de opname van zo'n lijst toch echt onvermijdelijk. Maar tot slot nog even die banden met de KNJV. Het verschijnen van dit boek werd in de "Nederlandse jager" paginagroot aangekondigd: goed boek, allemaal kopen. In hetzelfde nummer gruwelverhalen over de vos: ze eten alle fazanten en konijnen op, breken in in kippenhokken en eendenkooien, en er zijn er toch teveel. Een citaat uit het boek van Dirkmaat: "Aan het eind van hun treurig stemmende latijn praten veel jagers vandaag de dag hun bedrijf goed met de slagzin: de jager is de vervanger van het natuurlijke roofwild. Een huichelachtiger motivatie is volgens mij niet denkbaar. Gemakshalve wordt vergeten dat de gehele of gedeeltelijke uitroeiing van onze roofdieren aan de jacht te wijten was". Wie zijn er nu gek, de Nederlandse Jagers, waarvan het merendeel toch zal kunnen lezen, of de Das en Bomers? Wat zoekt Dirkmaat toch bij de jagersclub? Gezien zijn boek hoort hij er niet thuis. Uiterst slimme infiltratie of juist zeer domme inkapseltactiek van Das en Boom? De tijd zal het leren.

Remco Daalder.

J.J.Dirkmaat: De Das in Nederland. Uitgeverij Stubeg, Hoogeveen, 125 pagina's. Prijs: 24,90.

De binnenvisserij kent een lange geschiedenis. foto Jacques van der Neut.

Binnenvisserij

Dit boekje geeft in kort bestek een goed gedocumenteerd beeld van de geschiedenis van de binnenvisserij. Zowel de beroepsvisserij als de pleziervisserij worden behandeld. Zo lezen we dat de oude Egyptenaren al hengelden en dat er sinds 1492 al hengelboeken verschijnen. In 1906 wordt de eerste hengelaarsbond opgericht en conflicten tussen beroeps- en pleziervissers dateren van ca. 1920. Van Drimmelen besteedt veel aandacht aan het oerwoud van wetten, besluiten en regelingen die sinds de Middeleeuwen eigen zijn aan de binnenvisserij. Lokale regels, voorschriften en tot in decimalen opgesplitste rechten kunnen slechts via moeizaam verloopende processen tot overzichtelijke regelingen worden omgevormd. Pas in 1798, na de ineenstorting van het Regimentenregiem, wordt er effectief gereorganiseerd. In 1870 zien we een staaltje van kortzichtig Hollands eigenbelang als Nederland weigert toe te treden tot een internationaal stelsel dat de zalmvisserij regelt (het Zalmtractaat). Wel wordt flink zalm gevangen. Er is een verbluffende overeenkomst met het ontduiken van de vangstquota van de EG.

In 1931 wordt de hengelakte ingevoerd en tijdens de Duitse bezetting ontstaat het "Rijkspootvisfonds", de voorloper van de huidige Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij (OVV). Het is een fonds waaraan iede-

reen die vist moet bijdragen, terwijl de gelden worden gebruikt voor het verhogen van de productiviteit van viswater en het bestrijden van de waterverontreiniging.

In dit boekje ook ruim aandacht voor de verwoestende invloed van riviercorrecties en watervervuiling op de visfauna. Door het kweken en introduceren van steeds meer in- en uitheemse vissoorten heeft men getracht de visserij op peil te houden. Hieraan wijdt de schrijver een speciaal hoofdstuk en komt er op terug in een hoofdstuk over de visserij na de tweede wereldoorlog.

Nergens blijkt dat men ooit gedacht heeft in termen van natuurbehoud. De geschiedenis van zowel de beroeps- als de pleziervisserij tot aan 1950 gaat louter over het vangen en onbekommerd introduceren van vissen die de moeite waard zijn om te vangen (en te verkopen of te eten) en nooit over de instandhouding van zeldzame of culinair oninteressante soorten. Deze ontwikkeling begint pas in 1973 als (niet in dank) een paar soorten vis naar de Natuurbeschermingswet worden overgeplaatst. Maar deze periode behandelt dit boekje niet.

Het boekje is overladen met feiten. De auteur heeft de grootste moeite om zich te beperken bij het presenteren van de vele gegevens die hij vond bij zijn speurtocht door allerlei archieven. Het nadeel hiervan is dat er grote lijnen en een historische visie ontbreken. Verder maakt de schrijver vaak nodeloos ingewikkelde zinnen. Geluk-

kig is het boekje desondanks beknopt gebleven en bovendien zeer overzichtelijk ingedeeld. Het bevat dus in kort bestek een schat aan gegevens die men snel bij de hand heeft en voor weinig geld in huis kan krijgen.

HdN

D.E.van Drimmelen, 1987. Schets van de Nederlandse rivier- en binnenvisserij tot het midden van de 20e eeuw. Uitgave OVB, 128 pag., f 15,- franco thuis.
Adres: Postbus 433, 3430 AK Nieuwegein.

De opkomst der vegetariërs

'Wij zouden de proef moeten durven nemen, in gedeelten van enkele van onze grootste natuurmonumenten elanden en oerossen in te voeren', zo sprak professor Westhoff in de herfst van 1945 op een conferentie van de KNNV. 'Bij gebrek aan oerossen zou men zich met runderen kunnen behelpen', voegde hij eraan toe. 'De vegetatie zou dit ten goede komen, in het bijzonder de natuurlijke grasmat'.

Als Westhoff iets zegt, dan dient daar goed naar geluisterd te worden, dat is bekend. Deze uitspraak werd dan ook ter harte genomen. Het Nederlandse begrazingsonderzoek ging van start. Eerst schoorvoetend -zomaar koeien loslaten? Onze bossen zijn toch geen boerderijen!- maar geleidelijk aan steeds sneller. Vanaf de jaren zeventig kan zelfs van een stormachtige ontwikkeling worden gesproken. Begrazing bleek een goedkope beheersmethode te zijn -het minimumloon voor koeien ligt lager dan dat van maaiende en afbrandende arbeiders- en de biologische en landschappelijke diversiteit was er mee gebaat. Momenteel worden enkele honderden terreinen in Nederland 'Natuurtechnisch begraasd'. Het RIN, de Rijksuniversiteit Groningen en de Landbouwuniversiteit Wageningen verrichten hierbij begeleidend onderzoek. Natuurmonumenten laat al gedurende vijf jaar een proef in de Imbos uitvoeren met Schotse Hooglanders.

Momenteel is er, als reactie op deze wellicht al te snelle ontwikkelingen, sprake van een bezinning. Begrazing kan een uitstekend natuurbeheer-instrument zijn, daar is iedereen het wel over eens. Maar kan je het in elk gebied en ten alle tijde toepassen? In allerlei verenigingen (ook binnen de SKF) zijn daarover discussies gaande. Opvallend daarbij is, dat de standpunten bezig zijn zich te verharderen. Voorstanders van begrazing willen zo langzamerhand overal koeien en Schotse Hooglanders loslaten, tot in de kleinste stadsparkjes toe. Van de weeromstuit willen sommige tegenstanders nu helemaal geen begrazing meer: laat de natuur maar aan z'n lot over.

Voor- en tegenstanders graven zich in, en wetenschappelijke gegevens over begrazing en het effect daarvan spelen nauwelijks een rol meer bij de ver-

hitte vergaderingen.

Dat is jammer, omdat discussies daarop juist gebaseerd zouden moeten zijn. En vooral is het jammer, omdat die gegevens nu voor een ieder beschikbaar zijn.

Het boek "Begrazing in de natuur" is te beschouwen als het eerste Nederlandse begrazingsboek. Deze uitgave is samengesteld uit de (bijgewerkte) teksten van een serie colleges uit 1982. Begrazing wordt bekeken vanuit de vegetatie, vanuit het dier en vanuit het natuurbeheer. De factoren draagkracht, diversiteit en wildbenutting worden bekeken. Praktijkvoorbeelden uit het Junner Roeland en het New Forest worden erbij gesleept. Waar welke herbivoor inzetten? Wat zal het effect hiervan zijn? Op die centrale vragen wordt meermalen ingegaan.

Het was een goed idee van Pudoc om de in Nederland beschikbare kennis over begrazing te bundelen. Door de opbouw van het boek (elk hoofdstuk door een andere auteur over een ander onderwerp) treedt nogal wat overlap op. Een algemene, integrale visie op begrazing in het natuurbeheer komt er dan ook niet uit. Maar daarvoor is het wellicht nog te vroeg. Dit boek komt in elk geval precies op tijd. Hopelijk krijgen de discussies die vele afdelingen en besturen teisteren, na gebruik van dit werk een wat meer "wetenschappelijk" karakter. Zo'n integrale visie op begrazing komt er dan op den duur vanzelf wel.

RD

Bie, S.de, W.Joenje en S.E.van Wieren (redactie). Begrazing in de natuur. Uitgave: Pudoc, Wageningen, 1987. Prijs: f 45,-/236 pp.

Lubbers en de zalm

Op een bijeenkomst ter viering van het 25-jarig bestaan van het Wereld Natuur Fonds vertelde Willem Hoogendijk, mede-oprichter van de Stichting Milieu-Educatie over een droom. Hoofdfiguur in die droom is premier Lubbers, die zijn ministersploeg toesprekt. Lubbers blijkt bekeerd te zijn tot het "groene denken". Hij is voorstander geworden van een terugdringing van de economische groei en pleit voor een ecologische aanpak van de economie, voor inperking van het wagenpark en al dat soort prachtige zaken die wijze mensen (Brundtland, von Weizsäcker, Goudzacker enz.) reeds decennia lang roepen. Lubbers als pleitbezorger van een nieuwe tijd. En om de daad bij het woord te voegen kondigt hij aan als minister-president op te stappen, zijn vermogen over te maken aan milieuorganisaties en als econoom bij de Stichting Natuur en Milieu in dienst te treden.

Hoogendoorns droom is verschenen in een fraai boekje met als titel "hoe de zalm terugkwam". Lubbers blijkt namelijk bij de opening van de tentoonstelling "zure regen" in april 1988 iets gezegd te hebben over de zalm, die in

grootvaderstijd nog in grote getallen de Maas bevolkte. Hoogendoorns boekje is naïef en leuk om te lezen. De tekeningen van Peter van der Vet zijn soms heel geestig. Maar tekenend voor het feit dat bij politici dergelijke ideeën zich in dromen aan moeten bieden- en dan ook nog dromen die voor hen gedroomd moeten worden- is het stukje over auto's. Lubbers pleit in Hoogendoorns droom bij zijn ministers om het goede voorbeeld te geven en dus 80 kilometer per uur te gaan rijden. De echte Lubbers schrijft in het voorwoord dat "in dromen soms idealen werkelijkheid" worden. Een vreemde zin, want die werkelijkheid blijft illusoir. De werkelijkheid van 120 kilometer per uur als nieuwe limiet op autosnelwegen is echter allerminst illusoir. Lubbers uit Hoogendoorns droom staat in dit opzicht lijnrecht tegenover de echte Lubbers. Misschien dat een Freudiaan me de betekenis van deze droom toch eens kan uitleggen...

LN

Willem Hoogendijk(1988): Hoe de zalm terugkwam. Stichting milieu-educatie. Prijs f 12,50 of bij overmaking van f 16,- op giro 3180199 van SME, Utrecht.

Vogelwet

In de editie Schuurman & Jordens verscheen de 8e druk van de Vogelwet 1936. Deze druk is tot 1 augustus 1987 deskundig bijgewerkt door A.J.Binsbergen, waarmee de 7e druk is vervallen. Naast de tekst van de Vogelwet zijn ook de teksten van enige internationale verdragen, zoals de EG-vogelrichtlijn en de oude conventie van Parijs, opgenomen. Een handzaam overzicht, onmisbaar

voor iedereen die wel eens met de uitvoering en de overtreding van de Vogelwet te maken heeft. En leuk voor diegenen die gewoon eens willen weten wat er in deze veelbesproken wet en de bijna nog meer besproken Europese verdragen staat. Maar wat moet het bewerken van die wetteksten een vervelend karwei zijn!

RD

Vogelwet 1936, 8e druk. Bewerkt door A.J.Binsbergen, 188 pag. Uitgeverij Tjeenk Wilink, prijs f 23,-.

Een niet sentimenteel dierenverhaal voor kinderen

"De werkelijkheid is heel wat boeiender dan de meeste pluizige, roze verzinsels", luidde het uitgangspunt van schrijver Rop Douwes, toen hij besloot zijn belevenissen met dieren in kinderboeken te verwerken. "Gerrit" gaat over een kraai die door een dierenhandelaar uit het ouderlijk nest wordt geroofd. Voor een tientje komt hij in handen van een jongen die hem in een veel te klein kooitje stopt, de woorden "rovers", "oorlog" en "ouwehoer" leert en hem vervolgens verwaarloost. Ziek en met vergroeide, kromme poten belandt Gerrit eerst in Artis en vervolgens bij "de man" (kennelijk de schrijver zelf). Bij deze zorgzame beschermmer beleeft de kraai nog enkele spannende avonturen, onder andere met een hond, een kat en wilde kraaien die het op zijn leven gemunt hebben.

Het verhaal is mooi geschreven, in eenvoudige, korte zinnen, maar nooit kinderachtig in de slechte betekenis van dat woord. Door de combinatie van eenvoudige taal en een alles behalve kinderachtige inhoud zal het boek voor grote groepen kinderen (ook voor de minder grage lezers) aantrekkelijk leesvoer zijn. Het laat zich ook prettig voorlezen. De schrijver behoort kennelijk tot de merkwaardige mensensoort van de katten hatende hondenliefhebbers. De hond die Gerrit belaaft, heeft namelijk "vriendelijke ogen" en wil alleen maar spelen. De kat heet daarentegen een "roofdier" met klauwen en later zelfs een "ondier". Dit kan onmogelijk allebei vanuit de optiek van de kraai zijn beschreven. Dit zijn de vooroordelen van de auteur. In een verhaal waarin verder gepoogd wordt alle dieren in hun waarde te laten, is dit een merkwaardige uitgljijer. Niettemin een goed kinderboek met liefdevolle aandacht voor echte dieren, dat veel lezers verdient.

WR

Rop Douwes & Baukje Wildvak (ill.): Gerrit. Uitgeverij DNA, Den Bosch. Verkrijgbaar bij de boekhandel (f 14,95) of bij de uitgever door f 17,45 (incl. porto) over te maken op giro 4950 486 tnv. DNA, Den Bosch.